

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७७

(कक्षा ११ र १२)

(अनिवार्य विषय)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
 शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
 पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
 सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

वि.सं. २०७७

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उच्चमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिका माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ११ र १२ का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुभाबलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारी योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुभाबको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७७

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठ
१.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना	१
२.	नेपाली	१९
३.	English	३६
४.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा	६०
५.	Maths	७८

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीवीलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घ सङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । यसले नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण तय गरेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ११ र १२ का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनुपर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यस पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्ने एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीवीलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घ सङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । यसले नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण तय गरेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ११ र १२ का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनुपर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यस पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्ने एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तित्ता अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिको मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रबुभ भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निम्ति आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकाइको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य :

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष्य रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१४. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह

३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक एवम् सञ्चार सिपको प्रयोग
४. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
५. जीवन, जीविका र वृत्ति एवम् सामाजिक सांस्कृतिक व्यवहारसँग तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को विकास
६. स्वस्थ जीवनशैलीको अवलम्बन एवम् वातावरण संरक्षण र दिगो विकासका लागि भूमिका निर्वाह
७. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
८. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वासको साथ प्रवेश
९. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१०. उच्च तहमा अध्ययनका लागि विषयगत/विधागत आधार विकास

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासात्मक पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तअनुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरअनुसारका शारीरिक, संवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तअनुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा वा स्थानीय विषयक्षेत्र मा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ । आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रममा स्थानीय विषयअन्तर्गत संस्कृत भाषाको पठनपाठन हुन सक्ने छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला र स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा संस्कृत, गुरुकुल, वेद विद्याश्रम, मदर्सा, गोन्पा र आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा मुन्धुम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्सा, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ मा अनिवार्य विषयका रूपमा नेपाली, अङ्ग्रेजी, सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा वा गणित विषय समावेश गरिएको छ । ऐच्छिक विषयका रूपमा चार समूह मध्येबाट कुनै तिन समूहबाट एक एकओटा विषय गरी जम्मा तिन विषय छनोट गर्नु पर्नेछ । माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१० तथा कक्षा ११-१२) को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ - १२)

क्र.सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन तथा	५	१६०	५	१६०

	जीवनोपयोगी शिक्षा वा गणित				
४	ऐच्छिक पहिलो	५	१६०	५	१६०
५	ऐच्छिक दोस्रो	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक तेस्रो	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४

द्रष्टव्य :

- ऐच्छिक तीन विषयहरूको छनोट विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, उपलब्ध शिक्षक तथा स्रोतसाधनका आधारमा स्थानीय सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा विद्यालयले गर्ने छ । यसरी विषय छनोट गर्दा ऐच्छिक पहिलो, दोस्रो, तेस्रो र चौथो समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एक विषय गरी जम्मा तीन विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । सामान्यतया ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा लिनुपर्ने छ । कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा नभएमा सोही समूहबाट सट्टामा तोकिएको मिल्दो विषय लिनुपर्ने छ ।
- कुनै विद्यार्थीले आफ्नो सिकाइको अवसर वृद्धि गर्ने उद्देश्यले थप अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नगरेको समूहबाट थप ऐच्छिक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छ तर त्यस्तो विषय अतिरिक्त क्रेडिट (Non Credit) विषयका रूपमा रहने छ ।
- विषयगत प्रयोगात्मक पाठ्यघण्टा सम्बन्धित पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेबमोजिम थप हुन सक्ने छ ।
- प्रत्येक अनिवार्य तथा ऐच्छिक विषयमा विद्यालयले प्रयोगात्मक/व्यावहारिक अभ्यास गराउनुपर्ने छ । यस्तो अभ्यासमा विषयको प्रकृतिअनुसार प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, प्रस्तुतीकरण, खोज, इन्टर्नेसिप, अतिरिक्त कार्यकलाप, खेलकुद, गायन आदि कार्य गराउन सकिने छ । तर सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रमले तोकेअनुसारको प्रयोगात्मक अभ्यास गराउनुपर्ने छ ।
- विदेशी विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषा विषय अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गर्न सकिने छ ।

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याभ्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
	जम्मा	३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२

क्र. सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	४	१२८	४	१२८
३	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा वा गणित	५	१६०	५	१६०
४	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	५	१६०	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा/मदसा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा (Working hour)
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- गोन्पा शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- मदसा शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
- मदसातर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११- १२)

क्र.स.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा बौद्ध शिक्षा वा उर्दू व्याकरण र साहित्य	४	१२८	४	१२८
३	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा वा गणित	५	१६०	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम (बौद्ध दर्शन वा कुरान)	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक द्वितीय (ज्योतिष, भैषज्य, शिल्प विद्या, बौद्ध कर्मकाण्ड, कम्प्युटर)वा (हदिस र असुले हदिस)	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक तृतीय (अङ्ग्रेजी, जापानिज, चाइनिज, पाली भाषा, भोट भाषा, संस्कृत रचना)/ (मिरास विज्ञान)	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४

द्रष्टव्य :

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फको पाठ्यक्रम संरचना तथा विषयहरूको विवरण पाठ्यक्रमको यस खण्डमा समावेश नगरी माध्यमिक शिक्षा (प्राविधिक तथा व्यावसायिक) पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
- कक्षा ११ र १२ मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 005] वा गणित (Mathematics) [Mth. 007]	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol.006] वा गणित (Mathematics) [Mth.008]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 101]	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 102]
२.	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 103]	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 104]
३.	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rud. 105]	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rud. 106]
४	विधिशास्त्र र कानुनी सिद्धान्त (Jurisprudence and Legal Theories) [Jlt. 107]	नेपालको न्याय र कानून प्रणाली (Nepalese Legal system) [Nls. 110]
५.	चित्रकला (Painting) [Pai. 111]	चित्रकला (Painting) [Pai.112]
६	बालविकास र सिकाइ (Child Development and Learning) [Cdl. 115]	शैक्षणिक पद्धति र मूल्याङ्कन (Instructional Pedagogy and Evaluation) [Ipe. 118]
७	मनोविज्ञान (Psychology) [Psy. 119]	मनोविज्ञान (Psychology) [Nls. 120]
८	इतिहास (History) [His. 121]	इतिहास (History) [His. 122]
९	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 123]	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 124]
१०	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 125]	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 126]
११	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 127]	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 128]
१२	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
१३	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 201]	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 202]
२.	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Edd. 203]	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Edd. 204]
३	भूगोल (Geography) [Geo. 205]	भूगोल (Geography) [Geo. 206]
४.	कार्यविधि कानून (Procedural Law) [PrL. 207]	कानूनको मस्यौदा प्रक्रिया (Legal Drafting) [Led. 210]
५	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 211]	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 212]
६	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
७	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 215]	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 216]
८	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 217]	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 218]
९	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 219]	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 220]
१०	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 221]	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 222]

११	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 223]	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 224]
१२	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 225]	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 226]
१३	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 227]	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 228]
१४	नृत्य (Dance) [Dan. 229]	नृत्य (Dance) [Dan. 230]
१५	कला इतिहास (History of Arts) [Hia. 231]	कला इतिहास (History of Arts) [Hia. 232]

(इ) ऐच्छिक तेषो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 301]	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 302]
२	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
३	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 305]	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 306]
४	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar. 307]	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar.308]
५	बुद्धयौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 309]	बुद्धयौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 310]
६	योग (Yog) [yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
७	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [Voc. 313]	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [voc. 314]
८	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 315]	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 316]
९	संवैधानिक कानून (Constitutional Law) [Col. 317]	देवानी तथा फौजदारी कानून र न्याय (Civil and Criminal law and justice) [Ccl. 320]
१०	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 321]	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 322]
११	संस्कृति (Culture) [Cul. 323]	संस्कृति (Culture) [Cul. 324]
१२	फेसन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 325]	फेसन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 326]
१३	सिनेमा तथा डकुमेन्ट्री (Film and Documentry) [Fid. 327]	सिनेमा तथा डकुमेन्ट्री (Film and Documentry) [Fid. 328]
१४	पशुपालन, पन्छीपालन र माछापालन (Livestock, Poultry and Fish Farming) [Lpf. 329]	पशुपालन, पंक्षीपालन र माछापालन (Livestock, Poultry and Fish Farming) [Lpf. 330]
१५	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
१६	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
१७	मैथिली [Mai. 335]	मैथिली [Mai. 336]
१८	नेवारी [New 337]	नेवारी [New. 338]
१९	हिन्दी [Hin. 339]	हिन्दी [Hin. 340]
२०	चिनियाँ [Chi. 341]	चिनियाँ [Chi. 342]

२१	जर्मन [Jer. 343]	जर्मन [Jer. 344]
२२	जापानिज [Jap. 345]	जापानिज [Jap 346]
२३	कोरियन [Kor. 347]	कोरियन [Kor.348]
२४	उर्दू [Urd. 349]	उर्दू [Urd. 350]
२५	भोजपुरी [Bhj. 351]	भोजपुरी [Bhj. 352]
२६	फ्रेन्च [Fre. 353]	फ्रेन्च [Fre. 354]
२७	हिब्रू [Heb. 355]	हिब्रू [Heb. 356]
२८	अरेबिक [Are. 357]	अरेबिक [Are. 358]
२९	संस्कृत [San. 359]	संस्कृत [San. 360]
३०	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 361]	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 362]

(ई) ऐच्छिक चौथो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित (Mathematics) [Mth. 401]	गणित (Mathematics) [Mth. 402]
२.	प्रायोगिक गणित (Applied mathematics) [Ama. 403]	प्रायोगिक गणित (Applied Mathematics) [Ama. 404]
३.	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 405]	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 406]
४	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 407]	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 408]
५	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information Science) [Lis. 409]	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information science) [Lis. 410]
६	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 411]	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 412]
७	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens. 413]	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens.414]
८	साधारण कानून (General Law) [Gel. 415]	साधारण कानून (General Law) [Gel.416]
९	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 417]	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 418]
१०	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative management) [Com. 419]	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative Management) [Urd. 420]
११	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud. 421]	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud.422]
१२	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 423]	मूर्तिकला(Sculpture) [Scu. 424]
१३	गायन (Signing) [Sig. 425]	गायन (Signing) [Sig. 426]
१४	कम्प्यूटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 427]	कम्प्यूटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 428]
१५	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and Bee Keeping) [Sbk. 429]	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and Bee Keeping) [Sbk. 430]
१६	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh. 431]	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh.432]
१७	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbs) [Meh. 433]	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbs) [Meh.434]
१८	प्लम्बिड र वाइरिड (Plumbing and Wiring) [Plw. 435]	प्लम्बिड र वाइरिड (Plumbing and Wiring) [Plw. 436]

१९	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 437]	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 438]
२०	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 439]	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 440]
२१.	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac. 441]	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac.442]
२२.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe. 443]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe. 444]
२३.	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps. 445]	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps.446]
२४.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 447]	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 448]

१. कक्षा ११ को अनिवार्य सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 005] र सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा (ऐच्छिक) [Sol. 447], कक्षा १२ को अनिवार्य सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 006] र सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा (ऐच्छिक) [Sol. 448] तथा कक्षा ११ को अनिवार्य गणित (Mathematics) [Mth. 007] र गणित (ऐच्छिक) (Mathematics) [Mth. 401], कक्षा १२ को अनिवार्य गणित (Mathematics) [Mth. 008] र गणित (ऐच्छिक) (Mathematics) [Mth. 402] का कोड फरक भए पनि पाठ्यक्रम एउटै हुने छन् ।

२. प्रत्येक विषयमा दिइएको कोड सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनका लागि हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि विषयकोडको व्यवस्था राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्ने छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) संस्कृततर्फका विषय

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 017]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 018]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 005] वा गणित (Mathematics) [Mth. 007], सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol.006] वा गणित (Mathematics) [Mth. 008], साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुने छन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा संस्कृत रचना [Saw. 011 र Saw. 012] विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

निम्नलिखित तीन समूहमध्ये कुनै दुई समूहबाट एक एक विषय गरी दुई विषय अध्ययन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले थप विषय अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नभएको समूहबाट एक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	शुक्लयजुर्वेद [Yab 501]	शुक्लयजुर्वेद [Yab. 502]
२	सामवेद [Sab. 503]	सामवेद [Sab. 504]
३	ऋग्वेद [Rib. 505]	ऋग्वेद [Rib. 506]
४	अथर्ववेद [Aab. 507]	अथर्ववेद [Aab. 508]
५	व्याकरण [Gra. 509]	व्याकरण [Gra. 510]
६	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 511]	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 512]
७	न्याय [Nay. 513]	न्याय [Nay. 514]

८	दर्शनशास्त्र [Dar. 515]	दर्शनशास्त्र [Dar. 516]
९	संस्कृत साहित्य [Sas. 517]	संस्कृत साहित्य [Sas. 518]
१०	इतिहास पुराण [Itp. 519]	इतिहास पुराण [Itp. 520]
११	नीतिशास्त्र [Nis. 521]	नीतिशास्त्र [Nis. 522]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
२	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
३	योग (Yog) [yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
४	कर्मकाण्ड [Kar. 531]	कर्मकाण्ड [Kar. 532]
५	फलित ज्योतिष [Faj.533]	फलित ज्योतिष [Faj.534]
६	वास्तुशास्त्र [Ba 537]	वास्तुशास्त्र [Bas. 538]
७.	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 447]	सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 448]

(इ) ऐच्छिक तेस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
२	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 427]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 428]
३	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
४	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
५	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
६	गणित (Mathematics) [Mth. 401]	गणित (Mathematics) [Mth. 402]

परम्परागत शिक्षा: गोन्पा/मदर्स

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	बौद्ध शिक्षा [Bue. 021]	बौद्ध शिक्षा [Bue. 022]
२	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031]	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 032]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 005] वा गणित (Mathematics) [Mth. 007], सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा [Sol. 008] वा गणित (Mathematics) [Mth.008], साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुने छन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा गोन्पामा बौद्ध शिक्षा [Bue. 021 / Bue 022] र मदर्समा उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031, Ugl. 032] विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

निम्नलिखित तीन समूहमध्ये कुनै दुई समूहबाट एक एक विषय गरी दुई विषय अध्ययन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले थप विषय अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नभएको समूहबाट एक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	बौद्ध दर्शन [Bup.601]	बौद्ध दर्शन [Bup. 602]
२	कुरान [Kur. 611]	कुरान [Kur. 612]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	कम्प्युटर विज्ञान [Com.427]	कम्प्युटर विज्ञान [Com. 428]
२	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 527]	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 528]
३	ज्योतिष [Jyo.621]	ज्योतिष [Jyo.622]
४	भैषज्य [Bha. 623]	भैषज्य [Kur. 624]
५	शिल्प विद्या [Sil. 625]	शिल्प विद्या [Sil. 626]
६	हदिस र असुले हदिस [Hah. 651]	हदिस र असुले हदिस [Hah. 652]

(इ) ऐच्छिक तेस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	अङ्ग्रेजी [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी [Eng. 334]
३	चिनियाँ भाषा [Chi. 341]	चिनियाँ भाषा [Chi. 342]
४	जापानिज भाषा [Jap. 345]	जापानिज भाषा [Jap 346]
५	पाली भाषा [Pal. 631]	पाली भाषा [Pal. 632]
६	भोट भाषा [Bht. 633]	भोट भाषा [Bht. 634]
७	मिरास विज्ञान [Mir. 661]	मिरास विज्ञान [Mir.662]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।

६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्ने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

१. माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थी केन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका पठन पाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्राविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ ।
२. विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।
३. सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
४. पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्राविधिकलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।

९. विषय छनोट प्रक्रिया

१. साधारणतर्फ कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा निर्धारित चार समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एकओटा पर्ने गरी ऐच्छिक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नगरेको समूहबाट एक थप ऐच्छिक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् । विद्यार्थीको रुचि तथा भावी अध्ययनलाई समेत आधार मानी विद्यालयले थप ऐच्छिक विषयको पठनपाठनको व्यवस्था गर्न सक्ने छन् ।
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार तथा परम्परागत धारतर्फ विषयको छनोटका आधार सम्बन्धित पाठ्यक्रम संरचना तथा ऐच्छिक विषयका सूचीमा समावेश गरिएअनुसार हुने छ ।
३. कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ र १२ मा एकै विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । कक्षा ११ मा पढेको विषय कक्षा १२ मा नरहेको भएमा सोही समूहबाट मिल्ने विषय छनोट गर्न सकिने छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

- (अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका रूपमा सम्पन्न गर्नुपर्ने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको अभिलेख राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

- (आ) प्रत्येक अनिवार्य तथा ऐच्छिक विषयमा विद्यालयले प्रयोगात्मक/व्यावहारिक अभ्यास गराउनुपर्ने छ । यस्तो अभ्यासमा विषयको प्रकृतिअनुसार प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, प्रस्तुतीकरण, खोज,

इन्टरनेसिप, अतिरिक्त कार्यकलाप, खेलकुद, गायन आदि कार्य गराउन सकिने छ । तर सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रमले तोकेअनुसारको प्रयोगात्मक अभ्यास गराउनुपर्ने छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा निम्नानुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

• कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन : विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।

• त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क : पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।

• प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन

• विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू

(इ) कक्षा ११ र १२ मा विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारको भारको बाह्य परीक्षा हुने छ । बाह्य परीक्षा सैद्धान्तिक वा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै हुन सक्ने छ । सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै मूल्याङ्कनको छुट्टाछुट्टै श्रेणीकरण गरिने छ ।

(ई) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ । सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनका लागि ७५ प्रतिशत भार हुने विषयमा ३ घण्टा र ५० प्रतिशत भार हुने विषयमा २ घण्टा समय निर्धारण गरिने छ ।

(उ) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्न बनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

द्रष्टव्य : विद्यार्थीको स्तर निर्धारण (Grading) को विधि तथा प्रक्रियाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले छुट्टै निर्देशिका तयार गर्ने छ ।

११. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

(क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।

(ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।

(ग) संस्कृत तथा परम्परागत धारतर्फका शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।

(घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नानुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

नोट : कक्षा ११ र १२ को प्राविधिक धार तथा परम्परागत विद्यालयहरूमा पाठ्यक्रम परिमार्जनको कार्य सम्पन्न नभएसम्म पुरानै पाठ्यक्रम लागु हुने छ ।

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ११ र १२), २०७६ : ऐच्छिक विषय (पहिलो समूह)का पाठ्यक्रम

यस खण्डमा ऐच्छिक पहिलो समूहअन्तर्गतका विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ ।

नेपाली

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Nep. 001 (कक्षा ११), Nep. 002 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ३

वार्षिक कार्यघण्टा : ९६

१. परिचय

नेपाल बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक एवम् बहुभाषिक मुलुक हो । बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक विशेषता भएको राष्ट्रमा राष्ट्रिय एकता प्रवर्धन गर्न तथा सामाजिक, सांस्कृतिक सम्बन्ध र समन्वय कायम गर्न सम्पर्क भाषाको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमताको विकास हुनुपर्दछ । विद्यार्थीमा भाषिक सञ्चार एवम् बोध र अभिव्यक्तिगत सिपको विकास हुनु नै भाषिक सक्षमता हो । नेपाली भाषा विद्यालय तहको शिक्षणको प्रमुख माध्यम, सरकारी कामकाज र नेपाली समाजको साक्षात् सम्पर्कको भाषा हो । पहिलो, दोस्रो एवम् विदेशी भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै आएको छ । यस दृष्टिले नेपाली भाषाको प्रयोगमा व्यापकता रहेको छ । नेपालमा नेपाली भाषा सामाजिकीकरण, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन, प्रविधि र मौखिक तथा लिखित व्यवहारको प्रमुख माध्यमका रूपमा रहिआएको छ । नेपाली समाजको बहुलतालाई दृष्टिगत गर्दै सबै प्रकारका ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न तथा विभिन्न माध्यमबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ज्ञानसमेत नेपाली भाषामा सिक्न सक्ने बनाउन विद्यालय तहमा नेपाली भाषाको शिक्षण अपरिहार्य छ । त्यसैले विद्यालय तहमा नेपाली भाषालाई अनिवार्य विषयका रूपमा शिक्षण गर्नुपरेको हो । नेपाली भाषा शिक्षणको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीमा नेपाली भाषासम्बद्ध भाषिक सिप एवम् व्यावहारिक र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गराउनु हो ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रमको उद्देश्य विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमता अभिवृद्धि गराउनु हो । (कक्षा ९-१०) पूरा गरेका विद्यार्थीको स्तरलाई ध्यान दिई विद्यालय तहको समाप्तिपछि अन्य क्षेत्रमा लाग्ने तथा उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्नेहरूको आधारभूमिका रूपमा नेपाली भाषामा सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) पूरा गर्दा विद्यार्थीहरूले नेपाली विषयमा प्राप्त गर्ने तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीमा बोध एवम् अभिव्यक्तिगत क्षमताको विकासका लागि उपयुक्त विधा र क्षेत्र निर्देश गरिएको छ । यसमा प्रयोजनपरक भाषिक सिप विकास र कार्यमूलक व्याकरणमा विशेष ध्यान दिइएको छ । तदनुरूपका सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन विधि पनि समेटिएका छन् । यस पाठ्यक्रममा निम्नलिखित पक्षहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ :

- समयसापेक्ष जीवनोपयोगी एवम् सक्षमतामा आधारित भाषिक सिप
- पाठगत विविधताको प्रस्तुति र कार्यमूलक व्याकरण
- स्तरानुरूपका पाठ्यवस्तुको छनोट एवम् स्तरण
- विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइमा आधारित सहजीकरण प्रक्रिया
- प्रयोजनपरक भाषिक सिप र सिकाइमा जोड
- खोजपरक, परियोजनामूलक तथा सिर्जनात्मक भाषिक अभ्यासमा जोड
- भाषिक सामर्थ्य र सम्पादनका रूपमा भाषिक सिपको विकासमा जोड
- व्याकरणलाई भाषा प्रयोगको आधारका रूपमा सैद्धान्तिकभन्दा रचनात्मक बनाउने प्रयत्न
- स्वतन्त्र पठन र रचना कौशलको विकासमा जोड
- सिपगत सक्षमता परीक्षणमा आधारित भाषिक मूल्याङ्कन

२. तहगत सक्षमता

यस तहका अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सक्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुने छन् :

१. विविध विषयक्षेत्रका मौखिक सामग्रीको बोध र अभिव्यक्ति
२. विविध विषयक्षेत्रका लिखित सामग्रीको सुरक्षितपूर्ण पठन र बोध
३. पाठगत सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको पहिचान, बोध र प्रस्तुति
४. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यअनुकूलको लेख्य अभिव्यक्ति
६. दैनिक व्यावहारिक लेखनमा दक्षता प्रदर्शन
७. सिर्जनात्मक र प्रतिक्रियापरक अभिव्यक्ति कौशल
८. अन्तरसांस्कृतिक एवम् भाषिक मूल्यप्रतिको सचेतता र सम्मानजनक भाषिक व्यवहार
९. तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक अभिव्यक्ति कौशल
१०. खोज तथा परियोजनामा आधारित लेख र रचनाको सिर्जना
११. समालोचनात्मक चिन्तनसहितको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

	कक्षा : एघार	कक्षा : बाह्र
१. सुनाइ र बोलाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. उच्चरित हुने वर्णहरूको पहिचान गरी शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य सामग्री सुनेर तार्किक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक अभिव्यक्ति गर्न ५. देखेसुनेका, पढेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भ, वक्ताको अवस्था तथा संवेगका आधारमा प्रतिक्रिया दिन 	<ol style="list-style-type: none"> १. शब्द सुनी अक्षरीकरणसहित शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य क्षेत्रका अभिव्यक्ति सुनेर विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ५. देखेसुनेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक सन्दर्भ, प्रसङ्ग, वक्ताको अवस्था, अभिवृद्धि र संवेग तथा भाषाको प्रयोजनपरक भेदका आधारमा शिष्टतापूर्वक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ७. औपचारिक कार्यक्रममा सहभागी भई आफ्ना विचार प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्न
२. पढाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न 	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न

	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे र अर्थबोधका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको सस्वर तथा मौन पठनद्वारा पढाइको गति विकास गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्रीका आधारमा सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको बोध गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दको सन्दर्भअनुसार वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे, उच्चारण, स्रोत, शब्दवर्ग, बनोट र अर्थ पहिचानका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको द्रुतपठन गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्री भाव विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, विश्लेषण, गरी प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>
<p>३. लेखाइ सिप</p>	<p>१. नेपाली वर्णको पहिचान र वर्गीकरण गरी लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. मौखिक एवम् लिखित अभिव्यक्तिको बुँदाटिपोट गर्न र सारांश लेख्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन (घरायसी पत्र, निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदना) गर्न</p> <p>५. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>६. कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार विषयक्षेत्र, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला), घटना, चरित्र, परिवेश, भाव, लयबोध गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विधामा आधारित भई निर्देशित र स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेख्न</p>	<p>१. शब्दमा रहेका अक्षर संरचना छुट्याई लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. विज्ञान, प्रविधि, सामाजिक शास्त्र, वाणिज्य कानून आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रयोजनपरक लेखन गर्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन गर्न (व्यावसायिक पत्र, भरपाई, तमसुक, करारनामा, मन्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी तथा बैठक निर्णय, विज्ञप्ति, बोलपत्र र सम्पादकलाई चिठी लेखन)</p> <p>५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यमा आधारित भई लिखित अभिव्यक्ति दिन</p> <p>६. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार सन्दर्भको अनुमान, संरचना पहिचान, घटना वर्णन, भावबोध, तार्किक विश्लेषण गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विधामा आधारित भई निर्देशित र</p>

		<p>स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्रकाशित सामग्री तथा पुस्तक र लेख रचना पढी प्रतिबिम्बात्मक लेखन गर्न</p> <p>१२. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेखन</p>
--	--	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

(क) कक्षा : ११

क्र सं	विद्या/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (पद्य)	देशभक्ति	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना विषयको क्रम, भाषा, लय आदिको बोध देशभक्ति, संस्कृति र भाषासम्बन्धी पद्यांशको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	<p>(अ) नेपाली कथ्य र लेख्य वर्ण (स्वर र व्यञ्जन) को पहिचान</p> <p>(आ) उच्चार्य व्यञ्जन वर्णको पहिचान र प्रयोग (स्थान, प्रयत्न, घोषत्व र प्राणत्व)</p>	७
२.	कथा	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	<p>(अ) मूल र व्युत्पन्न शब्दको पहिचान</p> <p>(आ) शब्द स्रोत : तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्द</p> <p>(इ) शब्दकोशीय प्रयोग</p>	८
३.	निबन्ध	सांस्कृतिक (आत्मपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट र सार लेखन स्थानीय समाजमा प्रचलित चाडपर्वको वर्णन गरी निबन्ध लेखन तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद) को प्रयोगात्मक पहिचान	७

				समाधानमूलक लेखन		
४.	जीवनी	(राष्ट्रिय)	-जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन आनो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	(अ) पदवर्ग (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात) को प्रयोगात्मक पहिचान (आ) शब्द रूपायन	७
५.	पत्र लेखन	घरायसी	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तु र ढाँचाको टिपोट विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, अभिनन्दनपत्र, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको ढाँचा र शैलीको अध्ययन तथा लेखन अभ्यास 	लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग (पूर्णविराम, अर्धविराम, अल्पविराम, कोष्ठक, विकल्पबोधक/तिर्यक, प्रश्नवाचक, उद्धरण, विस्मयसूचक/उद्वेग, निर्देशक, योजक, छुट्ट चिह्न/कागपादे चिह्न,	८
६.	कथा	मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन पढेका नयाँ कथाका बारेमा प्रस्तुति लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	(अ) वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग (आ) भाषिक प्रयोगमा पदयोग र पदवियोगको पहिचान र प्रयोग	८
७.	निबन्ध	प्राकृतिक (वस्तुपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन 	उपसर्गद्वारा शब्दनिर्माण (अ) अ, अन, कु, बि, बे, बद, गैर, ना (आ) अति, अधि, अनु,	७

			को बोध ●निबन्धको शैली र ढाँचाको अध्ययन	गरी निबन्ध लेखन ●खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन	अप, अभि, अव, आ, उत्, उप, दुर, दुस्, नि, निर, निस्, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्, सु	
८.	लघुनाटक	सामाजि / मनोवैज्ञानिक	●नाटकको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	●नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन ●नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन ●नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) ●संवाद लेखन ●प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना)	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: (क) अक्कड, अत, अन्त, आइ, आई/याई, आउ, आली, आलु, आवट, आहा/याहा, इया, (ख) इयार, इलो, ई, उवा, ए, एली, ओ, ओट, औली/यौली, पन/पना, ली, ले	११
९	रिपोर्ताजमूलक रचना	स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा	●रिपोर्ताजको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ●रिपोर्ताजको ढाँचा र शैलीको अध्ययन	●रिपोर्ताजमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन ●स्वास्थ्य, योग र चिकित्साको वर्णन गरी रिपोर्ताज लेखन ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना ●प्रतिवेदन लेखन ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: अक, अन, अनीय, इक, इत, ई, ईन/ईण, ईय, क, तर, तम, तव्य, ता, ति, त्व, मय, मान्, वान्, य	८
१०.	संवादात्मक रचना	कृषि, वन तथा वातावरण	●संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली	●संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट ●विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ	समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (अव्ययीभाव, कर्मधारय, तत्पुरुष, द्वन्द्व,	८

			आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास 	द्विगु, बहुव्रीहि (समास र विग्रहसमेत)	
११.	दैनिकी रचना	पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठको बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) निर्दिष्ट पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठसँग सम्बन्धित रचना बुँदाटिपोट र सारांश लेखन दैनिकी लेखन अनुकरणात्मक लेखन 	(अ) द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (पूर्ण, आंशिक र आपरिवर्तित द्वित्व) (आ) सन्धि र सन्धि भएका शब्दको पहिचान	८
१२.	वक्तृतात्मक रचना	जलस्रोत र ऊर्जा	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृताको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृतामा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा वक्तृता लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास वक्तृता/वादविवाद आयोजना विभिन्न ढाँचामा प्रतिवेदन लेखन 	(अ) उद्देश्य र उद्देश्य विस्तार तथा विधेय र विधेय विस्तार, पहिचान र प्रयोग (आ) व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा वाक्य परिवर्तन (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) (इ) कथन (प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष) (ई) ध्रुवीयता (करण, अकरण)	९
जम्मा						९६

(ख) कक्षा : १२

क्रम सङ्ख्या	पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (गद्य कविता)	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, शैलीको बोध आदि) गद्य कविताको लयबोध 	<ul style="list-style-type: none"> कवितालाई अनुच्छेदमा रूपान्तर कविताको लयबद्ध वाचन कविता सिर्जनाको अभ्यास 	नेपाली अक्षरको पहिचान र उच्चारण अभ्यास	७
२.	कथा	ऐतिहासिक/ पौराणिक/ सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा प्रयुक्त घटनाहरूको सिलसिलाबद्ध टिपोट निर्देशित वा स्वतन्त्र कथा लेखन अभ्यास विद्युतीय तथा सञ्चार माध्यममा प्रकाशित कथाहरूको अध्ययन र प्रभावको प्रस्तुति 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय) को पहिचान र प्रयोग	७
३.	निबन्ध	नियान्त्रा	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> आफूले गरेको कुनै यात्राको वर्णन निबन्ध लेखन विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित उपयोगी लेख रचनाहरूको अध्ययन र त्यसबाट प्राप्त विषयवस्तु, सन्देश आदिको प्रस्तुति तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	(अ) पदसङ्गति (क) लिङ्ग (ख) वचन (ग) पुरुष (घ) आदर (सामान्य, मध्यम, उच्च) (आ) शब्द रूपायन	७
४.	पत्र लेखन (व्यावसायिक)		<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तुको 	वाक्यको पहिचान र प्रयोग	८

			<p>प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध</p>	<p>टिपोट</p> <ul style="list-style-type: none"> विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन भरपाई, तमसुक, करारनामा, मञ्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी, बैठक निर्णय, विज्ञापन, सूचना, विज्ञप्ति, बोलपत्र, सम्पादकलाई चिठीको ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध प्रयोजनपरक सामग्रीको अध्ययन र लेखन अभ्यास 	<p>(क) सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको पहिचान र प्रयोग</p> <p>(ख) निर्धारित कथाबाट सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यको पहिचान र वाक्यान्तरण</p>	
५.	उपन्यासको अंश	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> उपन्यास अंशको संरचना (विषय, परिच्छेद योजना, घटना शृङ्खला, पात्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध शब्दभण्डारको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> उपन्यास अंशको विषयवस्तु वर्णन उपन्यासको अंशका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन उपन्यासको अंशको घटना तथा परिवेशको वर्णन आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति 	<p>क्रियाका काल (भूत, अभूत)</p> <p>पक्ष : अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात, अभ्यस्त</p> <p>(आ) नेपाली वर्णविन्यासको प्रयोगात्मक अभ्यास</p>	१४
६.	जीवनी	अन्तर्राष्ट्रिय	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को 	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन आज्ञो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी 	<p>क्रियाका भाव : सामान्य, आज्ञा, इच्छा, सम्भावना, सङ्केत</p>	७

			बोध	लेखन <ul style="list-style-type: none"> खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन 		
७.	गीति कविता	सामाजिक /सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, लय आदि) को बोध पद्य र गद्य कविताको लयबोध गजलको संरचना बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन गीति कविता सिर्जना विद्युतीय सञ्चारमा उपलब्ध मुक्तक तथा कवितात्मक सामग्रीको अध्ययन र कक्षामा प्रस्तुति गजलको रचना 	उपसर्ग र प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
८.	कथा	समाज मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको अभ्यास आफूले अध्ययन गरेको कम्तीमा कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति 	द्वित्व र समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
९.	आख्याननात्मक रचना	सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानमा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट आख्यानका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको 	कारक र विभक्तिको पहिचान र प्रयोग (अ) कारकका सरल र तिर्यक् रूप (आ) कारकका प्रकार : कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान,	८

				अभ्यास • आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक आख्यानको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति	अपादान, अधिकरण (इ) विभक्तिको प्रयोग	
१०.	संवादात्मक रचना	समाज, संस्कृति र शिक्षा	• संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	• संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट • हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति • निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय • शिक्षा र सांस्कृतिक शीर्षकमा वक्तव्य, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास	(क) वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण (ख) वाच्य (कर्तृ, कर्म, भाव) को पहिचान र प्रयोग	८
११.	प्रबन्धात्मक रचना	कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन	• प्रबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध	• प्रबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश • प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन गरी प्रबन्ध लेखन • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना • बैठक (माइन्सुट) को उपस्थिति तथा निर्णय एवम् भरपाई, मुचुल्का र प्रशासनिक टिप्पणीको नमुना लेखन • व्यक्तिगत विवरण (बायोडाटा) लेखन	(अ) पदक्रम (क) सामान्य पदक्रम (ख) विशिष्ट पदक्रम (आ) लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग	८
१२.	रिपोर्ताजमूलक	अर्थ, उद्योग	• रिपोर्ताज पाठको	• निर्दिष्ट पाठसँग	(अ) उक्ति परिवर्तन	८

	रचना	र वाणिज्य	बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) • रिपोर्टाज पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध • विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित रिपोर्टाजको अध्ययन र प्रस्तुति	सम्बन्धित रचना • बुँदाटिपोट र सारांश लेखन • निर्दिष्ट अनुच्छेदको उत्तर लेखन • अनुकरणात्मक लेखन • विद्युतीय सञ्चार माध्यममा आधारित विविध लेखन अभ्यास	(आ) उद्देश्य र विधेय विस्तार (इ) शब्दकोशीय प्रयोग	
जम्मा						९६

द्रष्टव्य :

- (क) विद्याको माध्यमबाट विद्यार्थीले बोध, अभिव्यक्ति र भाषातत्त्वान्तर्गतका विषयवस्तुको सिकाइ गरी भाषिक सिपहरू र भाषिक कार्यहरूमा आवश्यक सक्षमताको विकास गर्नेछन् ।
- (ख) रिपोर्टाजमूलक रचना भनेको कुनै पनि विषयमा गरिएको खोजमूलक र आख्यानात्मक संरचना भएको तथ्यमा आधारित समसामयिक प्रचलित लेखन हो ।
- (ग) पाठ्यपुस्तक विकास गर्दा प्रयोजनपरक रचनाहरूलाई साहित्यिक विद्यासँग सम्बन्धित पाठहरूको बिचमा आवश्यकतानुसार क्रम मिलाएर राख्नुपर्ने छ ।
- (घ) विद्याको क्षेत्र तथा क्रम र विस्तृतीकरणमा उल्लेख भएका पाठहरूमा प्रयोग भएका आधारमा उपयुक्तताअनुसार शब्दभण्डारको अभ्यास गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थी शब्द, अनुकरणात्मक शब्द, अनेकार्थी शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, सङ्क्षिप्त शब्द, उखान टुक्रा, लघुतावाची शब्द, सिङ्गो शब्द, समूहवाचक शब्द, पारिभाषिक/ प्राविधिक जस्ता शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगको अभ्यास गराउनु अपेक्षित छ । पाठमा प्रयुक्त भएका शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न का शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र गत विविधतालाई छ्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिइने छ । यस क्रममा प्रयुक्त र तत्सम्बन्धी उखान टुक्राहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गरिने छ ।
- (ङ) यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयन र शिक्षण सिकाइका क्रममा सिर्जनात्मक सोचाइ/चिन्तन, समस्या समाधान, विद्युतीय सञ्चार सिप, सहकार्य र स्वव्यस्थापन, खोज, अन्वेषण, तार्किकता जस्ता भाषासम्बद्ध जीवनोपयोगी सिपहरूलाई यथासम्भव एकीकृत गरिने छ ।

५. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सिकाइ सहजीकरण पाठ्यक्रमलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा हस्तान्तरण गर्ने विधि हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपको विकासका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराएर सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउनुपर्छ । यसका लागि कक्षाकोठामा बहुभाषिक, स्थिति भएमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षणका विधिमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विषयवस्तु, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, स्थानीय स्रोत साधनको उपलब्धता आदिमा निर्भर हुन्छ । यो व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा पनि आधारित हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा सिकाइ सहजीकरणका सिपमा आधारित विद्यागत शिक्षणमा जोड दिइने छ । भाषा शिक्षण भाषाका सिपहरूको शिक्षण हो । भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको एकीकृत शिक्षण गरेर नै भाषाको शिक्षण गरिन्छ । साहित्यिक विद्या तथा प्रयोजनपरक पाठका माध्यमबाट भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु भाषा सिकाइको मूल पक्ष हो । भाषा शिक्षणमा साहित्यिक विद्या र प्रयोजनपरक भेदहरूको निम्नअनुसार उपयोग गरिन्छ :

(क) कविता

कविता भाषाको लययुक्त भेद हो । कविताको शिक्षण गर्दा लयबोध, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) बोध, भावबोध, व्याख्या जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । कविता शिक्षण गर्दा पूर्व तयारी, पठन वा श्रवण र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पठन पृष्ठभूमि, उद्देश्य निर्धारण, प्रश्नको सूची, प्रश्नोत्तर, भावबोध जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । यसका लागि नमुना कविता दिई अनुकरणात्मक लेखन गराउने र सिर्जनात्मक अभ्यास पनि गराउनुपर्दछ ।

(ख) कथा

कथा आख्यानात्मक विधा हो । आख्यानात्मक स्वरूपका कारण कथा रुचिपूर्ण हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा उच्चारण, गति, यतिसहित हाउभाउपूर्ण पठन गराइन्छ । कथाबाट कथाकथन, घटना वर्णन, घटना टिपोट, बोध, प्रश्नोत्तर, भाव वर्णन र अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जनात्मक अभ्यास गराउनुपर्छ । पठन क्रियाकलापलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउन कथा विधा उपयोगी हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा पूर्वपठन, पठन र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पूर्वानुमान गर्ने, सहकार्यात्मक पठन, छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्ने तथा प्रश्न निर्माण गराउने क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध गद्य विधा हो । निजात्मक र वस्तुपरक अनुभूतिका लागि निबन्ध उपयुक्त विधा हो । निबन्ध शिक्षण गर्दा शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, पठनबोध, विषयबोध, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्नोत्तर, अनुच्छेद लेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यो लेखाइ सिप विकासका लागि उपयुक्त विधा हो । परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, कक्षा छलफल र प्रस्तुतीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराएर निबन्ध लेखन क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(घ) जीवनी

जीवनी भाषाको गद्य भेद हो । जीवनीबाट विद्यार्थीलाई घटना वर्णन, घटना लेखन, बुँदाटिपोट, प्रश्नोत्तर, सारांश लेखन र जीवनी लेखन जस्ता अभ्यास गराउनुपर्छ । जीवनी लेखनसँगसम्बद्ध गराएर अन्तर्वाता, परियोजना कार्य, घटना अध्ययन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । जीवनी शिक्षणबाट मूलतः भाषाका पढाइ र लेखाइ सिपको विकास हुने भए पनि लेखन अभ्याससम्बन्धी क्रियाकलाप बढी प्रभावकारी हुन्छ । यसका लागि नमुना जीवनी प्रस्तुत गर्दै अनुकरणात्मक जीवनीमा अभ्यास गराई स्वतन्त्र अभ्यास गराउनुपर्छ ।

(ङ) रूपक

रूपक भनेको अभिनयात्मक विधा हो । यसमा पात्रले परिस्थिति, अवस्था, विषयवस्तु र व्यक्ति विशेषको चारित्रिक भूमिकालाई ध्यानमा राखेर हाउभाउसहित भूमिका निर्वाह गर्छ । यो कथ्य भाषासँग सम्बन्धित भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले व्यक्तिका भावना, चारित्र आदिको प्रदर्शन गरिन्छ । नाटक, एकाङ्की, संवाद, वादविवाद, मनोवाद, वक्तृता आदिका माध्यमबाट रूपकीय प्रस्तुति गरिन्छ । तसर्थ रूपकको प्रकारअनुसार हाउभाउ प्रदर्शन गरी विचारको प्रस्तुतीकरण र व्यवहार गर्ने, अभिनयात्मक ढङ्गबाट अरूले गरेका व्यवहारको अनुकरण गर्ने, जीवन्त रूपमा मौखिक भाषाको प्रयोग गर्ने, तार्किक क्षमताको विकास गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट रूपक शिक्षण गर्नुपर्छ । साथै अभिनयात्मक कलाका अतिरिक्त रूपक विधाबाट अन्य भाषिक सिपको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

(च) प्रयोजनपरक पाठहरू

दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न समसामयिक का ज्ञान, सिप एवम् विविध प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दका माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सहजता प्रदान गर्नका लागि यस तहमा प्रयोजनपरक रचनाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा सिकारुका दैनिक जीवनयापन र व्यावसायिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि, मूल्य र काम गर्ने तत्परतालाई व्यावहारिक रूपले उपयोग गर्न सक्ने गरी स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा, कृषि, वन तथा वातावरण, पर्यटन, जलस्रोत र ऊर्जा, सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि, समाज, संस्कृति र शिक्षा, कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन, अर्थ, उद्योग र वाणिज्य जस्ता विषयमा आधारित रचनालाई समावेश गरिएको छ । यस्ता रचनाका माध्यमबाट विद्यार्थीले वाणिज्य, अर्थ, विज्ञान, स्वास्थ्य, कानून, शिक्षा, योग जस्ता विषयको रचनात्मक, प्रयोजनपरक भाषिक प्रयोग र संरचनाको अभ्यास गराउने छ । प्रयोजनपरक पाठहरूलाई रोचक बनाउनका लागि साहित्यिक विधाका रूपमा प्रस्तुत गरिने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विभिन्न प्रयोजनपरक शीर्षक दिई तिनमा अनुकरणात्मक, निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखनको

अभ्यास गराइन्छ । उदाहरणमा आधारित पाठ वा रचनाको अभ्यास, पाठको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, समूह छलफल र प्रस्तुतीकरण, परियोजना र खोजमूलक कार्य गराउने अभ्यास गराउनुपर्दछ । त्यस्तै आवश्यकतानुसार प्रचलित र सान्दर्भिक विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध उपयोगी सामग्रीको अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुई किसिमका प्रक्रिया अपनाइने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिका अवलम्बन गरिने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा उपयोग गरिएका विभिन्न प्रक्रिया, साधनहरू तथा तिनको अभिलेखीकरणलाई समेत आधार बनाउन सकिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै निरन्तरता मानिने भएकाले यसलाई निरन्तर मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । स्तरोन्नति तथा कक्षोन्नतिका लागि शैक्षिक सत्रको अन्तमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अन्तिम परीक्षाका माध्यमबाट गरिने छ । निर्माणात्मक वा निरन्तर मूल्याङ्कनमा क्षेत्रीय अध्ययन, परियोजना कार्य, अध्ययन भ्रमण, घटना अवलोकन तथा अध्ययन, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक कार्य, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको अध्ययन र प्रस्तुति, सिकाइका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखीकरण जस्ता साधनहरूको उपयोग गरिने छ ।

नेपाली भाषाको मूल्याङ्कनमा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिमा लेखिएका भाषिक सिपको मापन गरिने छ । विद्यार्थीको भाषिक सिपगत सक्षमताको मापनगर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा व्याकरण र शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूसमेत भाषिक एकाइ र रचनामा केन्द्रित गरिने छ । व्याकरणको मूल्याङ्कन कार्यमूलक प्रकृतिको हुने छ । प्रश्नहरू विद्यार्थीको भाषिक दक्षताका अतिरिक्त रचनात्मक र समालोचनात्मक क्षमतालाई पनि सम्बोधन गर्ने खालका हुने छन् ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका फाइल बनाई सोको आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुट्याइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य/परियोजना कार्य, विषयवस्तुको मूल्याङ्कन तथा आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ ।

यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	विद्यार्थीको दैनिक हाजिरीको अभिलेखलाई आधार लिने भाषिक सिप विकासका लागि व्यक्तिगत, युगल र समूहगत आदि कक्षागत सिकाइ सहभागितालाई आधार मान्ने

२.	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	६	सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ सिप विकाससम्बद्ध लिखित तथा मौखिक प्रस्तुति, गृहकार्य, कक्षा कार्य वा भाषिक सिप विकाससम्बन्धी परियोजना कार्यको प्रतिवेदन र अन्तर्वार्ता (भाइबा) लाई आधार लिने
३.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	(क) सुनाइ	३	रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट समाचार, संवाद, साहित्यिक अभिव्यक्ति, वा अन्य सन्देशमूलक गद्यांश सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधी भन्न वा लेख्न लगाउने । वा १५० देखि २०० शब्दसम्मको कुनै गद्यांश वा पद्यांश (अदृष्टांश) सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्ने ।
		(ख) बोलाइ		
		(अ) मौखिक वर्णन/ कथा कथन	४	कुनै विषयवस्तु, चित्र, परिवेश आदि दिएर मौखिक वर्णन गर्न लगाउने (यसरी वर्णन गर्दा वक्ताले बोलेको कुरामा स्पष्टता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा ध्यान दिने) वा कुनै कथा सुनी कथाकथन गर्न लगाउने, घटना, पात्र र परिवेशको वर्णन गर्न लगाउने
(आ) सस्वरवाचन	३	कुनै पत्रपत्रिका वा कुनै लिखित सामग्रीबाट १५० शब्दसम्मको गद्यांश वा पद्यांश दिएर गति, यति, लय मिलाएर भावानुकूल सस्वरवाचन गर्न लगाउने । (यसरी वाचन गर्दा स्पष्टता, भाषिक शुद्धता, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा विशेष ख्याल गर्ने)		
४	त्रैमासिक परीक्षा	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६	पहिलो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क र दोस्रो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क
	जम्मा		२५	

द्रष्टव्य : आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारको विस्तृत विवरण आन्तरिक मूल्याङ्कन कार्यविधिका आधारमा हुने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

(आ) भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ) कक्षा ११

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	वर्ण पहिचान	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	२
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	४
५.	रूपायन र पदसङ्गति	व्याकरण	३
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	व्याकरण	२
८.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	३
९.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
१०.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य रचना	२ + ३ = ५
११.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित छोटो उत्तरात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, रूपक, प्रयोजनपरक रचना	८
१२.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१३.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१४.	प्रतिक्रिया लेखन	सामयिक विषय	४
१५.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१६.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन र टिप्पणी	५
जम्मा			७५

कक्षा १२

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	अक्षर संरचना	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	३
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	३
५.	कारक र विभक्ति तथा पदसङ्गति	व्याकरण	४
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	४
८.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
९.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य विधा	२+३=५
१०.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित उत्तरात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी र प्रयोजनपरक रचना	८
११.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१२.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१३.	प्रतिक्रिया लेखन	प्रतिक्रिया	४
१४.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१५.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन	५
जम्मा			७५

English

Grade: 11 and 12

Subject code: Eng. 003 (Grade 11), Eng. 004 (Grade 12)

Credit hour: 4

Annual working hour: 128

1. Introduction

English is a lingua franca and is an appropriate international language for Nepal to be connected with global community. It is not only the language of international communication but also a language of higher education, mass media, information and communication technology (ICT), business, tourism, science and medicine. In the context of Nepal, English is necessary for various purposes. To be specific, our learners need English to participate in classroom interactions; to study course materials; to read things for pleasure and general information; to gain access to the world body of knowledge; to read and enjoy a wide range of literary texts, to participate in international meetings, seminars and conferences; to communicate with foreigners in general; to enhance their career development, and many more. English is taught as a compulsory subject from grade one to the bachelors level.

Ministry of Education, Science and Technology (MoEST) has approved the National Curriculum Framework (NCF), 2076 addressing the changed socio-political condition of the country and the current needs of the learners. This grade 11 and 12 English curriculum has been developed in line with the spirit of the new NCF. The present curriculum addresses all four language skills with prime focus on reading and writing skills. It focuses on the types of reading and writing skills that are necessary for the students in their real life. It also includes the language functions which the students need for their further studies and the world of work. A strong grammatical foundation is also given due consideration in this curriculum. This curriculum is based on the principle that learners learn language when they get sufficient opportunity to use it in appropriate contexts. Content should not be detached from the use of language. Content and language should be integrated while teaching. Therefore, the curriculum has focused not only on language and language functions, but also on a variety of fiction and non-fiction texts which provide a meaningful context for language learning. For some students, secondary education serves as a basis for preparation for the university education, whereas for some other students, it may be a preparation for entry into the world of work. This curriculum tries to address the linguistic requirements of both types of students.

This curriculum focuses on both the intensive reading of texts which is intended for language development in the learners and the extensive reading of texts which is intended for processing content and developing higher order reading and writing skills. Soft skills including critical thinking and creativity of the students have also been given due importance. For this purpose, a wide variety of texts have been included under various themes and topics. This curriculum includes level-wise competencies of students, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, learning facilitation process and evaluation process.

2. Competencies

This curriculum of Grade 11 and 12 in English language aims at developing the following competencies in the learners:

1. Use both spoken and written English for general and academic purposes in a variety of personal, social and academic contexts.

2. Read a wide variety of texts for information and understanding.
3. Read a variety of literary texts for pleasure and appreciation.
4. Read, reflect and interpret a wide range of texts.
5. Critically analyze and evaluate ideas in a wide range of level appropriate texts.
6. Search, select and manage information from various textual and online sources.
7. Create a variety of writing for different purposes and audiences with appropriate content, style and accuracy.
8. Produce a variety of creative and critical writings.
9. Appreciate diverse cultures.
10. Listen and respond in English with accuracy and fluency
11. Communicate clearly and effectively in a range of situations using verbal and non-verbal communication strategies.

3. Grade-wise Learning Outcomes

The learning outcomes in this curriculum are distributed between grade eleven and twelve based on their levels of difficulty. However, the same learning outcomes may be introduced in grade eleven and consolidated in grade twelve. Therefore, these may go in a sequence and will be addressed in the resource materials and pedagogy.

3.1 Listening

	Learning outcomes	
Listening constructs	Grade 11	Grade 12
1. Identify and discriminate stress and intonation patterns.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Show an understanding of differentiating tones (warnings, advice, suggestion, etc.). ▪ Identify the effects of supra-segmental features in a connected speech. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Identify the speaker's purpose by distinguishing tone and intonation patterns. ▪ Identify the effects of supra-segmental features and phonological processes in a connected speech. ▪ Identify the key words and phrases in the given text. ▪ 1.5 Identify the differences between formal and informal English.
2. Listen to the spoken text and understand its gist and retrieve specific information from it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English. ▪ Compare and contrast information. ▪ Show an understanding of the functions of common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist, main idea and supporting details of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English, and take notes. ▪ Compare and contrast information. ▪ Distinguish between cause and

		<ul style="list-style-type: none"> effect. ▪ Interpret information and auditory cues. ▪ Show an understanding of the functions of a wide range of discourse markers.
3. Make inference while listening	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content, actions and events using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about purpose, intentions, themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues.
4. Listen to the spoken text and critically analyse and evaluate the information in it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Distinguish between facts and opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify the content and organisation of presentations. ▪ Form opinions about ideas presented in listening texts. ▪ Understand the meaning of common idiomatic expressions. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Separate facts from opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify different points of view and make judgment. ▪ Make judgment on the relevance of spoken message. ▪ Evaluate the content and organisation of presentations. ▪ Form and interpret opinions about ideas presented in texts. ▪ Understand and interpret the meaning of common and grade appropriate idiomatic expressions.
5. Listen to the spoken text and take note of important information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard.

<p>6. Participate actively and effectively in an interaction.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. ▪ Collaborate with others in order to explore and discuss understanding of spoken texts.
<p>7. Listen to instructions, directions and announcements and follow them.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc..
<p>8. Gain knowledge and understanding of target culture (s) through listening.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify nationality/ background of speaker (s) of listening texts ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Compare and contrast the practices of both national and international cultures. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Analyse the verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Evaluate the practices and values of both national and international cultures.

3.2 Speaking

S.N.	Speaking constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	1. Participate effectively in interactions and conversations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using appropriate expressions. ▪ Take part in conversations on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively in different situations on a wide range of general or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Respect age, gender, social position of the listener. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and gestures. ▪ Use common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using both verbal and non-verbal expressions and with confidence. ▪ Take part in relatively long conversation with multiple speakers on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively according to social norms and cultural values in different situations on a wide range of general, academic, vocational or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions in a convincing way. ▪ Respect age, gender, social position and cultural traditions of the listener. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Use discourse markers to enable others to follow what is being said. ▪ Respond with suggestions, feedback and different viewpoints. ▪ Change the topic of an interaction as required. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Negotiate meaning in communication. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and

			<ul style="list-style-type: none"> gestures. ▪ Use a wide range of discourse markers.
2.	Participate effectively in an informal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions. ▪ Comment and put forward point of a view clearly. ▪ Give opinions on the topic of discussion. ▪ Comment on another person's opinions or viewpoints. ▪ Express thoughts and ideas using verbal and non-verbal communication strategies. ▪ Respect others' views and ideas. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions and idiomatic expressions. ▪ Comment and put forward a point of view clearly and evaluate alternative proposals. ▪ Give opinions by providing relevant explanations, arguments and comments. ▪ Comment on and judge another person's views and opinions with argument. ▪ Be aware of social etiquette and apply in conversation. ▪ Respect others' views and ideas.
3.	Participate effectively in a formal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask and reformulate questions as required. ▪ Present a point of view clearly. ▪ Present and respond to arguments. ▪ Take part in informal debates on the issues of current topics and concerns. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask, reformulate and paraphrase questions as required. ▪ Present a point of view clearly and in a convincing way. ▪ Present and respond to arguments convincingly. ▪ Take part in both formal and informal debates on the issues of current topics and concerns. ▪ Make critical remarks or express disagreement.
4.	Give and take an interview.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview, including group interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed in a persuasive way. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly.
5.	Use telecommunications effectively.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for personal and

		personal purposes.	professional purposes. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Maintain appropriate etiquette and ethics of telecommunications.
6.	Narrate a sequence of events or process	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary.
7.	Use supra-segmental features like stress, tone and intonation for expressing a range of meanings and emotions.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision.
8.	Make effective presentations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose and audience. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose, audience, time and style. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Use appropriate discourse markers. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. ▪ Use effective presentation skills.
9.	Describe, people, objects, events, etc.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary.
10.	Seek and provide a wide variety of information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of question forms for seeking and confirming required information. ▪ Give detailed information on different topics. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of expressions for seeking, confirming, checking and elaborating required information. ▪ Give detailed information on different topics.
11.	Speak with critical analysis and evaluation.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed. ▪ Present reasons and examples from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and judgments. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed and persuade the interlocutors. ▪ Present reasons, examples and the details from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and

			judgments.
12.	Understand and demonstrate inter-cultural understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices effectively and clearly. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices and compare it with that of others. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people.

Note: The prescribed language functions should be included while selecting topics and tasks for speaking.

3.3 Reading

S. N.	Reading constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Read the texts intensively for information and understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Identify the topic sentence of a paragraph. ▪ Distinguish between cause and effect. ▪ Separate facts from opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the texts and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Distinguish between cause and effect and fact and opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Identify different points of view. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the text and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. ▪ Follow the pattern of arguments with the help of the clues available in the text.
2.	Read a variety of literary texts for pleasure,	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) from a wide variety of authors,

	appreciation and interpretation.	<p>from a wide variety of authors, subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts. 	<p>subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts.
3.	Read the texts and critically analyse, interpret and evaluate the information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences and issues presented in literary and factual texts. ▪ Arrive at conclusion and

		<p>and issues presented in literary and factual texts.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arrive at conclusion and comment on a given text. ▪ Summarise the texts. 	<p>comment on a given text.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise the texts.
4.	Read the texts closely and understand the structure and organization of the text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. ▪ Compare the structure of different types of text organization.
5.	Read the texts and predict the content and make inference.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading.
6.	Read the texts and take notes.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. ▪ Organise the notes and write on what has been read.
7.	Read and	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate

	interpret the para-orthographic texts.	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts. 	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts.
8.	Read texts and deduce the meaning of unfamiliar lexical items from the context.	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues. 	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues.
9.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials. 	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials.
10.	Read and identify the practices and values of national and target cultures.	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society. 	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society.

3.4 Writing

S. N.	Writing constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Compose well-	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed 	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed paragraphs including the

	formed paragraphs.	paragraphs including the appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.	appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.
2.	Write different kinds of letters and emails with appropriate format and layout.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of personal letters such as letters to friends, and relatives. ▪ Write emails. ▪ Create blogs for expression. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of formal letters such as letters to the editors, complain letters, job application letter, and business letters. ▪ Write emails. ▪ Prepare curriculum vitae (CV) with appropriate format and layout. ▪ Create blogs for expression.
3.	Write well organised essays on the given topics and the topics of own interest.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products.
4.	Write news articles on current issues.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles.
5.	Write formal reports in an appropriate style and format.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format.
6.	Narrate a sequence of events and personal experiences.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write stories. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write biographies of famous national and international people. ▪ Write a travelogue/memoire.
7.	Describe a person or event appropriately.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies.
8.	Summarise a text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information.
9.	Write a character sketch.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text with

			sufficient arguments.
10.	Write a book/film review.	<ul style="list-style-type: none"> Write a critical review of a book/film. 	<ul style="list-style-type: none"> Write a critical review of a book/film.
11.	Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa.	<ul style="list-style-type: none"> Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. Describe and interpret tables, charts and graphs clearly. 	<ul style="list-style-type: none"> Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. Describe and interpret tables, charts and graphs clearly.
12.	Prepare communiqué and press release.	<ul style="list-style-type: none"> Prepare communiqué in a simple and clear form. 	<ul style="list-style-type: none"> Prepare a press release of an organisation.
13.	Use the mechanics of writing properly.	<ul style="list-style-type: none"> Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly. 	<ul style="list-style-type: none"> Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly.
14.	Use various strategies for generating and organising ideas for writing.	<ul style="list-style-type: none"> Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. Gather required information for writing from various printed and online sources. Draft interview questions to collect information. Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. Gather required information for writing from various printed and online sources. Draft interview questions to collect information. Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles.
15.	Apply process approach to writing for producing a variety of	<ul style="list-style-type: none"> Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and 	<ul style="list-style-type: none"> Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and producing the final

	creative writings.	producing the final draft) for creating a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.	draft) to create a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.
16.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary.

Note:

Self-exploration and self-expression/creative writing should be dealt with as an inherent part while interacting with texts.

4. Scope and Sequence

4.1 Reading

The content of reading section is divided into two parts: Part I and Part II. Part I includes a wide variety of contemporary issue-based thematic texts intended for the practice of (a) intensive reading (b) grammar (c) vocabulary (d) listening and speaking (e) writing. Part II is built on the successful exposition of Part I. Part II includes literary genre-based selected texts of different types for reading for pleasure, for both intensive and extensive purposes so as to enable the learners to discern different aspects of literary texts and practise creative writings, which involves expression of imagination.

Part I (Outlines for the selection of texts)

There will be a wide variety of texts on different issues- both local and global of mainly contemporary concerns, which include gender issues, diaspora, science and technology, depletion of natural resources, etc. There will be maximum 21 reading texts of moderate length not exceeding 2000 words and technical terms at each grade. The texts should be taken from various thematic areas that have been proposed below. Around each selected text, specially tailored exercises will be developed for supporting the learners' engagement with the texts.

S. No.	Thematic areas	Possible topics
1.	Education and humanity	ethics, human values, moral values, education, spirituality, animal rights, patriotism, responsibility of citizens
2.	Health, sports and adventure	yoga, travelogue, illness, disease, diet, nutrition, epidemics, hygiene, mental health, physical exercise, traditional and alternative medicine, meditation
3.	Media and society	change in communication and pace of life, advertising, bias in media, the Internet, radio and television, telephone, press

4.	History and culture	identity, language, ethnicity, ethnic groups in Nepal, folk literature, folk songs, folk culture/children's literature diaspora, ethics, cultural diversity, beliefs, values and norms, etiquette, historical events, national customs
5.	Ecology and development	global warming, deforestation, diversity, sustainable development, population, agronomy, forestry, wildlife, weather, ecosystem, food and water, the effect of man on nature, the environment, natural disaster
6.	Science and technology	ethics and science, impact of ICT on society, entertainment, renewable energy
7.	Globalisation and economy	international economy, migration, poverty and famine, global citizenship
8.	Humour and satire	humour, satire
9.	Democracy and human rights	democracy, human rights, gender, law and justice, legal awareness, children's rights, women's rights, rights of senior citizens, non-violence, charity
10.	Home life, family and social relationships	celebrations and social events, friendship, work, family, social acceptance, sex education
11.	Arts, music and creation	painting, arts, music, creation
12.	Fantasy	fantasy, imagination
13.	Career and entrepreneurship	jobs, career, entrepreneurship, problems of unemployment
14.	Power and politics	power, politics, struggle, conflict
15.	War and peace	war, peace
16.	Critical thinking	critical thinking, divergent thinking, logical thinking

Possible text types for part I

A wide variety of texts will be covered for reading purposes. Reading texts for part I will cover the following types:

- interviews
- book/film reviews
- news reports and articles
- literary writings
- reports
- academic publications
- letters
- essays
- news articles

- biographies/auto-biographies
- product guides
- poems
- blogs
- brochures
- emails
- travelogues/memoire

Part II (Outline for the selection of reading texts)

As mentioned before, this part will consist of different types of creative works that involve the expression of imagination and art so that the students can perceive how language functions differently. These are higher functions. This section will expose the students to a different world of imagination and art. This will encourage them to read more, think more and express with individual artistry. There lies infinite possibility of growing independently. In this part, there will be maximum **20** reading texts of moderate length at each grade.

The genres that will be included in this part along with the number of texts of each genre is given below:

S. N.	Genres	Number of texts to be included
1.	Short stories	7
2.	Poems	5
3.	Essays	5
4.	One act plays	3
Total		20

Based on the above genres, different types of reading and writing tasks should be developed so that the students can think more independently, work creatively and develop a good foundation for the university level education.

The tasks incorporated in this part will focus on:

- glossary
- literary devices used in the texts
- comprehension questions (short and long: literature-based reading, reading between the lines, appreciation of texts, interpretation of texts)
- writing a summary
- describing the character
- comparing and contrasting
- critical and creative writing

4.2 Writing

Grade 11	Grade 12
1. Paragraphs 2. Personal letters (letters to friends and	1. Paragraphs 2. Formal letters (letters to the editors, job

relatives) emails, blogs 3. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 4. News articles 5. Formal reports based on project works or mini-research 6. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 7. Descriptions (persons, events) 8. Summaries 9. Character sketch 10. Book/film review 11. Transferring information from para-orthographic texts 12. Communique 13. Mechanics of writing 14. Writing strategies 15. Process approach to writing	application, business letters) 3. Curriculum vitae 4. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 5. News articles 6. Formal reports based on project works or mini-research 7. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 8. Descriptions (persons, events) 9. Summaries 10. Character sketch 11. Book/film review 12. Transferring information from para-orthographic texts 13. Press release 14. Mechanics of writing 15. Writing strategies 16. Process approach to writing
---	--

4.3 Listening and speaking

As far as possible listening and speaking skills will be practised not in isolation but in the context of reading texts in an integrated way. Listening texts will cover the following types in both grades:

- Lectures
- Talks
- Presentations
- Conversations
- Personal accounts (e.g. oral anecdotes, past experiences, etc.)
- Interviews
- Short discussions
- Narratives (e.g. radio dramas)
- Procedures (e.g. instructions and directions)
- Factual accounts (news reports, eye witness accounts)
- Explanations (e.g. how an engine works)
- Expositions (debates, speech, advertisements)
- Public announcements
- Weather forecast

Speaking skill will be linked with the prescribed language functions. The prescribed language functions will be included in the tasks and topics for speaking. Speaking tasks and topics should be linked directly to the reading texts. Speaking tasks will cover the following main areas in both grades:

- conversations/interactions
- formal and informal discussions
- interviews
- telecommunications
- narrating
- making presentations
- describing

4.4. Language functions

The language functions prescribed in this curriculum should be the basis developing tasks for listening and speaking, and the grammar should be linked to the language functions.

Grade 11	Grade 12
<ol style="list-style-type: none">1. Expressing good wishes1. Giving directions and instructions2. Expressing agreement/disagreement3. Expressing decisions, intentions and plans4. Expressing obligation5. Requesting and offering6. Suggesting and advising7. Describing objects, people and places8. Asking about opinions/giving opinions9. Describing experiences10. Describing hopes, wants and wishes11. Expressing certainty, probability, doubt12. Interrupting13. Generalizing and qualifying14. Expressing reactions, e.g. indifference15. Talking about regular actions and activities16. Encouraging/discouraging17. Persuading18. Comparing past and present19. Narrating past events, actions and experiences20. Expressing complements21. Reporting	<ol style="list-style-type: none">1. Expressing feelings, emotions and attitudes2. Expressing certainty3. Expressing indifference4. Making comparisons and contrasts5. Arguing/defending a point6. Responding to counter arguments7. Expressing disappointment8. Clarifying9. Describing processes10. Predicting11. Expressing degrees of certainty12. Expressing necessity13. Speculating14. Giving reasons15. Denying16. Complaining/criticizing17. Reminding18. Summarizing19. Narrating past events, actions and experiences20. Reporting21. Announcing

4.5. Grammar

The grammar part of the curriculum will include the following topics:

- a. Adjectives and adverbs
- b. Concord/subject verb agreement
- c. Prepositions
- d. Modal auxiliaries
- e. Tense and aspects
- f. Infinitives and gerunds
- g. Conjunctions,
- h. Relative clause
- i. Voice
- j. Reported speech

The grammar should not be taught separately. It should be dealt with in the texts as far as possible.

4.6. Sounds, vocabulary and dictionary use

- a. Sound system of English
 - Consonants
 - Vowels
- b. Vocabulary study-word formation
 - Stem/root
 - Prefixes
 - Inflexion
 - Parts of speech
 - Nouns-number
 - Spelling
 - Suffixes
 - Derivation
 - Synonyms/antonyms
 - Idioms and phrases
 - Verb conjugation
 - Punctuation
- c. Dictionary use (focus on the use of electronic dictionary)
- d. Idioms and phrasal verbs

The Curriculum has two broad sections : Language Development and literature. The allocation of working hours for language development and literature will be 73 and 55 respectively.

Note: Activities focusing on the specific features of vocabulary e.g. prefixes, suffixes, changing word class, synonyms, antonyms, giving single words, concussing words, etc. should be designed based on the reading texts.

5 Learning Facilitation Process

5.1 Principles of Language Pedagogy

The current grade XI and XII curriculum is based on the following pedagogic principles :

- **Content and language integrated learning:** Language learning becomes effective when the learners develop an awareness of some specific content knowledge. Meaningful content relating to the real world helps learners comprehend not only the content itself but also the accompanying language. Integrating content and language is a clear departure from the mere communication towards a meaningful cognition through the language being learnt.
- **Real world link:** The principle of real world link is about exposing learners to the realities of the world through meaningful information and knowledge. Simulated and real tasks allow learners to envisage how the English language will be used in their real life.
- **Diversity as a resource:** In diverse classrooms, with learners from multilingual and multi-cultural backgrounds, exploiting diversity as a resource helps not only in the teaching learning process but also in creating social cohesion. The content from diverse contexts establishes the pluralistic concept first in the classrooms and later in the real world.
- **Learning through Information and Communication Technology (ICT):** With the advent of the ICT, language learning has been more accessible to the learners. The mobile and media technologies allow learners to access learning materials from anywhere and anytime. The use of ICT tools in the classroom pedagogy gives learners more autonomy in different ways.
- **Learner engagement:** Language learning becomes enriching as well as fulfilling when learners are fully engaged. Their engagement in the pedagogical process should be ensured with their involvement in the meaningful tasks, projects and out of class activities. Engaged learners are not only successful in developing their language but also become a resource for the class.

5.2 Learning Activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities have been suggested in order to achieve the competencies of this curriculum:

- Reading and presentation
- Writing projects
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing
- Reading for comprehension
- Reading for critical assessment/analysis
- Discussion sessions
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)
- Teacher-guided self-study
- Journal writing
- Library visits
- Listening to lyrical poems and songs
- Reciting lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Book/film reviews
- Paraphrasing

5.3 Instructional Materials for Learning Facilitation

Each student must have a textbook. Each teacher should have a teacher's guide and a set of teacher support materials for the appropriate grade, including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make an extensive and proper use of the board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

- Charts
- Comparison tables
- Role cards
- Newspapers
- Bulletins, brochures
- Pictures/drawings
- Audio-visual materials
- Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.)
- Worksheets
- Flash cards
- Formats (of book review/film review/project work, etc.)
- Dictionaries, computers, audio players and mobile phones
- Multi-media
- Online resources
- Readers
- Additional references
- Sample interpretation/sample summaries/character sketches/poems, etc.

6. Student Assessment

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the student's learning achievement as expected by this curriculum, formative as well as summative and internal as well as external assessment will be done.

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback will be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Formative assessment should focus on the development of all the language skills and aspects in the learners. Various classroom activities and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

<ul style="list-style-type: none"> • Observation of students' linguistic behaviour • Anecdotal record • Rating scale • Check lists • Work sample/written samples • Interviews • Home assignments 	<ul style="list-style-type: none"> • Portfolio • Tests (class, weekly, monthly, trimester) • Project works • Creative works • Self-initiation in learning • Class work 	<ul style="list-style-type: none"> • Games • Debates • Story telling/retelling • Poetry recitation • Dramatization/simulation • Role play • Group discussion • Journal writing
---	--	--

As a part of summative assessment, tests for assessing four skills of language, viz. listening, speaking, reading and writing will be conducted terminally. Listening and speaking tests will be conducted on practical basis. There will be both internal as well as external evaluation as part of summative or final assessment.

6.1 Internal Evaluation: The internal evaluation converts 25 marks. The allocation of marks is as follows:

S. N.	Areas	Marks
1.	Participation	3
2	Listening test	6
3	Speaking test	10
4	Score from terminal exams	6
	Total marks	25

6.2 External evaluation: The external evaluation carries 75 marks. The allocation of marks for each language skill and aspect is given below:

S. N.	Language skills and aspects	Marks
1.	Reading	35
2.	Writing	25
3.	Grammar	10
4.	Vocabulary	5
	Total marks	75

6.3 Alternative Evaluation

For the students with disabilities, alternative assessment tools will be used. They are suggested in the test specification grid.

6.4 Elaboration of Internal Assessment

S. N.	Areas	Marks	Guidelines for evaluation
1.	Participation	3	This covers students' attendance, participation in classroom activities and their performance on classwork, homework and project works assigned to them. The teacher needs to maintain the record of students. The same record is to be consulted to award the marks for this aspect.
2	Listening test	6	<p>1. Listening comprehension</p> <p>Types of sound files:</p> <p>(The sound files may contain: lectures, talks, presentations, poetry, interviews, conversations, short discussions, advertisements, personal accounts (oral anecdotes, past experiences) narratives (e.g. radio dramas), instructions and directions, factual accounts (e.g. eye news reports, eye witness accounts) explanations, public announcements operating instructions, weather forecast)</p> <p>There will be two listening tasks on two different sound files. Each task should consist of three questions.</p> <p><i>Note: The sound files should be authentic and clearly articulated with normal speed of delivery. Each sound file should be of 3 minute maximum in length.</i></p>

			<p>Listening constructs to be focused:</p> <ol style="list-style-type: none"> Specific information Gist Main information and supporting details Specific information and important details <p>Number of sound files: Two sound files each carrying 3 marks will be used.</p> <p>Length of the sound file: Maximum three minutes</p> <p>Types of test items</p> <table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td>1. Multiple choice</td> <td>4. Short answer questions</td> </tr> <tr> <td>2. Fill in the blanks</td> <td></td> </tr> <tr> <td>3. Matching</td> <td></td> </tr> </table> <p>Alternative test methods for students with speech and hearing difficulties</p> <p>For the students with speech and hearing difficulties, any one of the following types of questions can be asked:</p> <ol style="list-style-type: none"> Paragraph writing on a given topic Writing a letter Writing a description of the given picture <p>Time: 20 minutes.</p>	1. Multiple choice	4. Short answer questions	2. Fill in the blanks		3. Matching	
1. Multiple choice	4. Short answer questions								
2. Fill in the blanks									
3. Matching									
3	Speaking	10	<p>The speaking test will be administered practically. The test starts with greeting and introducing to make the students feel comfortable. This will not carry any marks. The speaking test consists of the following sections:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction and interview (3 marks) The students will be asked at least any three questions on their personal affairs and immediate situation. (How are you preparing for the exam? What will you study after grade 12? What's your aim in life? Do you like English? Why?/Why not?) 2. Describing pictures (4 marks) The students are given a picture or a set of pictures. They are expected to describe the picture in at least 8 sentences. 3. Speaking on a given topic (3marks) The students will be given a topic like; my school, my hobby, my family. They will get one-minute time to 						

			<p>think over the topic and then they will speak on the topic. This will also be done individually.</p> <p>Time: 10 to 15 minutes for per student</p> <p>Alternative test methods for students with visual difficulties</p> <p>For the students with visual difficulties, ask them to narrate a sequence of events instead of the task 2 'describing pictures' above.</p>
4	Score from terminal exams	6	3 marks from each terminal exams

सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Sol.005 (कक्षा ११) Sol.006 (कक्षा १२)

साप्ताहिक पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६० घण्टा

१. परिचय

शिक्षालाई ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, नेतृत्वकला आर्जन गर्ने, समालोचनात्मक विश्व दृष्टिकोणको आधारमा समाजका घटना परिघटनाको व्याख्या गर्ने र समाज रूपान्तरणमा महत्त्वपूर्ण योगदान गर्ने साधनको रूपमा लिइन्छ । शिक्षालाई समयसापेक्ष बनाउन यसलाई समुदायसँग जोड्नुपर्दछ । व्यक्तिले आफू, परिवार, समाज, राष्ट्र र विश्व परिवेशसँग सामञ्जस्य कायम गर्दै समयानुकूल, स्वच्छ, स्वस्थ र मर्यादित जीवन निर्वाहका लागि क्रियाशील रहन शारीरिक, मानसिक तथा संवेगतत्मक व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । मानव जीवनलाई सहज, उन्नत एवम् सुसंस्कृत बनाउन र सामाजिक सम्बन्धहरूलाई न्यायपूर्ण, सौहार्द्रपूर्ण एवम् सहयोगात्मक बनाउँदै लैजान शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । समाजलाई समुन्नति र सभ्यतातर्फ अघि बढाउने एउटा प्रभावकारी माध्यमका रूपमा शिक्षालाई लिइन्छ । विश्वमा ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिप्रगति राजनीति, अर्थतन्त्र, संस्कृति र सामाजिक सम्बन्धहरूमा समेत परिवर्तनहरू आइरहेका हुन्छन् । यस्ता परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्न समुदायलाई शिक्षाको पाठ्यक्रमका रूपमा लिई सिकाइका कार्यहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तहदेखि नै समाज र वातावरणसँग अन्तरक्रिया गर्ने अवसर प्रदान गर्नु पनि आवश्यक छ । यस्तै किशोरकिशोरीमा उत्पन्न हुने द्विविधाहरू व्यवस्थापन गरी कार्यमूलक जीवनमा प्रवेश गर्दा आवश्यक पर्ने जीवनोपयोगी सिपहरू विद्यालय तहमै हासिल गराउनु औचित्यपूर्ण हुन्छ । विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार कक्षा ११ र कक्षा १२ का विद्यार्थीहरूमा समाजको अध्ययनसहित जीवनोपयोगी सिप विकास गराई मानवीय मूल्य र मान्यतासहित लोकतान्त्रिक समाजमा अनुकूलन हुन सक्ने सक्षम नागरिक तयार पार्ने उद्देश्यले सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा, सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध र विधि, जीवनोपयोगी सिप, मानव समाजको उद्भव र विकास, समाजको विकास र दर्शन, भूगोल र सामाजिक जीवन, विश्व र नेपालको इतिहास, सामाजिक पहिचान र विविधता, संविधान र नागरिक सचेतना, बस्ती, जनसङ्ख्या र विकास, सहरीकरण र बसाइँसराइ, शिक्षा र विकास, स्वास्थ्य सेवा र सामाजिक विकास, अर्थतन्त्र र विकास र समसामयिक घटनाजस्ता विषय समेटिएको छ । यस पाठ्यक्रमले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको विकासमा जोड दिएकाले अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयका लागि साप्ताहिक ५ पाठ्यघण्टा र वार्षिक कूल १६० कार्यघण्टा छुट्याइएको छ । विषयवस्तुमा १२० कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ४० कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ । मूल्याङ्कनलाई शिक्षणसिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने पक्षलाई जोड दिइएको छ । यसका लागि विद्यार्थीमा आवश्यक सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाका ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यहरू हासिल भएनभएको परीक्षण हुने गरी मूल्याङ्कनका विभिन्न विधि तथा साधनहरू निर्माण तथा प्रयोग गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नका लागि मूल्याङ्कनका आधारसमेत यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रममा परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटेी त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता निर्धारण गरिएको छ । सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण तथा अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलन र अन्य विषयसँगको क्षितिजीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम निर्धारण गरिएको छ । विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटेी सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रियासमेत उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा र सामाजिक विज्ञानबिचको अन्तरसम्बन्ध बोध र प्रस्तुति
२. जीवनोपयोगी सिपहरूका अतिरिक्त व्यक्तिगत र सामाजिक जीवनमा अनुसन्धान र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका साधनहरूको प्रयोगलाई जीवनोपयोगी सिपका रूपमा उपयोग
३. सामाजिक जीवनमा जीवनोपयोगी सिप विकास, प्रयोग एवम् स्वस्थ जीवनशैलीको व्यावहारिक अभ्यास
४. मानव जाति तथा समाजको विकासक्रमको विश्लेषण एवम् समाज, विश्वदृष्टिकोण र जीवन दर्शनको अन्तरसम्बन्ध बोध र उपयोग
५. भूगोल र मानवजीवनबिचको अन्तरसम्बन्ध बोध र अनुकूलन
६. नेपाल तथा विश्वको ऐतिहासिक तथ्यहरूको खोजी एवम् त्यसका कारण र प्रभावको विवेचना
७. बहुजातीयता र बहुसांस्कृतिकताका विविध आयामहरूको पहिचान तथा समातामूलक समाज निर्माणमा सहभागिता
८. नेपालको विगत र वर्तमान संविधानको तुलना र नागरिक अधिकारप्रतिको सचेतता र कर्तव्यको पालना
९. जनसाङ्ख्यिकी, बसाइँसराइ, बस्ती विकास र सहरिकरणको अन्तरसम्बन्धको खोज र प्रस्तुति
१०. नेपालको अर्थतन्त्र र विकासका आयामहरूसँगको अन्तरसम्बन्धको बोध र प्रस्तुति
११. समसामयिक घटना विश्लेषण र सकारात्मक प्रभावको उपयोग
१२. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा सूचना प्रविधिको प्रयोग तथा प्रस्तुति
१३. विकास र सामाजिक परिवर्तनमा शिक्षा र स्वास्थ्यले पार्ने प्रभावको विश्लेषण

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११	कक्षा १२
१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अर्थ, स्वरूप र महत्त्व बताउन	१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध उल्लेख गर्न
२. सामाजिक अध्ययन, सामाजिक शिक्षा र सामाजिक विज्ञानको अन्तरसम्बन्ध खोजी गर्न	२. जीवनोपयोगी शिक्षा, जीवनोपयोगी सिप र स्वस्थ जीवनशैलीबिचको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न
३. सामाजिक अध्ययनका सिप र जीवनोपयोगी सिपको अवधारणा उल्लेख गर्न	३. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा प्रयोग हुने विधि, तथ्याङ्क, सूचनाको परिचय र अन्तरसम्बन्ध बताउन
४. डिजिटल साक्षरताका आधारभूत सिपहरू दैनिक तथा द्वावसायिक जीवनमा प्रयोग गर्न	४. सामाजिक अध्ययनमा सहसम्बन्ध तथा कार्यकारण सम्बन्धको अवधारणा बताउन र प्रयोग गर्न
५. सञ्चार एवम् डिजिटल एप्लिकेसनहरूको व्यावहारिक प्रयोग गर्न	५. अध्ययन प्रस्तावना तयार गर्दा ध्यानदिनुपर्ने पक्षहरू बताउन र अध्ययन प्रस्तावनाको सामान्य खाका कोर्न
६. इन्टरनेटको प्रयोगबाट सूचना, तथ्याङ्क, अध्ययन सामग्रीको खोजी र उतरदायी प्रयोग	६. सामाजिक अध्ययनका लागि समस्याको पहिचान र अध्ययन विधिको चयन गर्न
	७. सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षामा तथ्यांक संकलन एवम् विश्लेषणका साधनको प्रयोग र प्रस्तुत गर्न
	८. जीवनोपयोगी सिपको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बताउन र वर्गीकरण

<p>७. जीवनोपयोगी सिपको व्याख्या गर्न र सामाजिक तथा पेसागत जीवनमा तिनको प्रयोग गर्न</p> <p>८. मानवजातिको उद्भव र मानव समाजको विकासक्रमको व्याख्या गर्न</p> <p>९. वर्तमान विश्व परिवेशसँग परिचित हुन र सोअनुरूपको सामाजिक व्यवहार अवलम्बन गर्न</p> <p>१०. विश्वको भौगोलिक परिचय दिन र विश्व मानचित्रमा नेपालको अवस्थिति उल्लेख गर्न</p> <p>११. मानव र वातावरणबिचको सम्बन्ध पहिचान गर्न</p> <p>१२. भौगोलिक विविधताले समाजमा पार्ने असरहरूको विश्लेषण गर्न</p> <p>१३. नेपालका पर्यावरणीय क्षेत्रका विविध आयाम र तिनका विशेषताहरू खोजी गर्न</p> <p>१४. विश्व इतिहास लेखनको सुरुवाती अवस्थाको वर्णन गर्न</p> <p>१५. मध्यकालीन एसियाको आर्थिक उदय र त्यसपछिको आर्थिक सङ्कुचनको व्याख्या गर्न</p> <p>१६. औद्योगिक क्रान्तिको परिचय दिई यसका कारण र प्रभावको विश्लेषण गर्न</p> <p>१७. विश्वमा लोकतन्त्रको उदय र त्यसले विकासमा पारेको प्रभावको व्याख्या गर्न</p> <p>१८. नेपालका जाति, जनजाति र दलितका विविध पक्षहरूको पहिचान र सवालहरूको विश्लेषण गर्न</p> <p>१९. बहुसांस्कृतिकता र सामाजिक एकताबिचको अन्तरसम्बन्धको समीक्षा गर्न</p> <p>२०. नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ र नेपालको संविधानको प्रस्तावनाको तुलना गर्न</p> <p>२१. नेपालको संविधानको राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र सांस्कृतिक विशेषताहरू उल्लेख गर्न</p>	<p>गर्न</p> <p>९. समालोचनात्मक चिन्तन, सिर्जनात्मक चिन्तन, समानुभूति, संवेग व्यवस्थापन जस्ता जीवनउपयोगी सिपको अर्थ र महत्व बताउन र व्यावहारिक अभ्यास गर्न</p> <p>१०. वर्तमान विश्वको सामाजिक विविधताको विशेषता बताउन र सम्मान गर्न</p> <p>११. सामाजिक सम्बन्ध विकासका आधार पहिचान गरी सामाजिक अन्तरनिर्भरताको महत्व बताउन</p> <p>१२. दर्शन, विश्वदृष्टिकोण र जीवनमा दर्शनको आधारमा वस्तु र घटनाको बोध र विश्लेषण गर्न</p> <p>१३. जीवनदर्शन र मानवीय मूल्यमान्यताहरूको बोध गरी सामाजिक व्यवहारमा प्रदर्शन गर्न</p> <p>१४. समुदायमा आएका परिवर्तनका कारणहरू खोजी गर्न र सामाजिक रूपान्तरणको व्याख्या गर्न</p> <p>१५. नेपालका प्रशासनिक प्रदेशको परिचय दिन र तिनका विशेषताहरू बताउन</p> <p>१६. विभिन्न आयामहरूको आधारमा अन्तरप्रादेशिक सम्बन्ध खोजी गर्न</p> <p>१७. नेपालमा विपद्का प्रकार, कारण, प्रभाव तथा संयन्त्र पहिचान गर्न र विपद् व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गर्न</p> <p>१८. सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सामाजिक तथ्य तथा सुचनाको प्रस्तुतीकरण गर्न ।</p> <p>१९. सामाजिक र भूसूचनाको संकलन र विश्लेषणमा जिआइएस, आर.एस., जिपिएस प्रविधिको महत्व बताउन र सामान्यतः प्रयोग गर्न</p> <p>२०. नेपालको प्राचिन इतिहासको परिचय दिन र त्यस समयको आर्थिक सामाजिक, राजनितिक अवस्था विश्लेषण गर्न</p> <p>२१. मध्यकालीन इतिहासमा ससाना राज्यहरूको उदय र अवसानको अवस्था उल्लेख गरी सो समयको अर्थतन्त्र, कानुन, संस्कृति र कला कौशलको अवस्था विवेचना गर्न</p> <p>२२. आधुनिक नेपालको ऐतिहासिक विकासक्रम, राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानुन, संस्कृति तथा कला कौशलको वर्णन गर्न</p> <p>२३. आफ्नो समुदायमा घटेका महत्वपूर्ण घटनालाई समय तालिकामा देखाउन</p> <p>२४. समाजमा वर्गको अवधारणा र वर्ग विभाजनका आधारहरू बताउन एवम् वर्ग र सामाजिक रूपान्तरण बिचको सम्बन्ध</p>
---	--

२२. नेपालको संविधानले व्यवस्था गरेका निर्वाचन प्रणालीको विश्लेषण गर्न	पहिचान गर्न
२३. राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणा प्रस्तुत गर्न	२५. लैङ्गिक र अपाङ्गताका विविध पक्षहरूको पहिचान गर्न
२४. बस्तीको परिचय, वर्गीकरण र विशेषता बताउन	२६. धार्मिक तथा क्षेत्रीय पहिचानको परिचय र अवधारणा उल्लेख गर्न
२५. बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाबिचको तालमेल उल्लेख गर्न	२७. समावेशीकरणका माध्यमबाट समतामूलक समाज निर्माणका उपायहरू खोजी गर्न
२६. बस्ती विकास र पर्यावरणीय क्षेत्रबिचको सम्बन्ध उल्लेख गर्न	२८. सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूको गठन प्रक्रिया र काम, कर्तव्य, अधिकार बताउन
२७. नेपालको जनसङ्ख्यिक अवस्था पहिचान गर्न र जनसङ्ख्या व्यवस्थापनका उपायहरू खोजी गर्न	२९. सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूबिचको अन्तरसम्बन्धको खोजी गर्न
२८. नेपालको अर्थतन्त्रका आधार पहिचान गरी विशेषताहरू खोजी गर्न	३०. नागरिक अधिकारप्रति सचेत रही कर्तव्य र उत्तरदायित्वको बोध एवम् पालन गर्न
२९. समाजका औपचारिक र अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू खोजी गर्न	३१. किशोरकिशोरीका अधिकार सम्बन्धमा सचेत रही कर्तव्य पालनामा जिम्मेवार बन्न
३०. नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी क्षेत्रको महत्त्व उल्लेख गर्न	३२. मुलुकी संहिताको व्यावहारिक पक्षहरूको बोध र परिपालन गर्न
३१. कृषि, उद्योग, निर्माण र सामाजिक क्षेत्रले नेपाली अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव विश्लेषण गर्न	३३. सूचनाको हकसँग परिचित हुन र यसको उपयोग गर्न
३२. श्रम शक्ति र रोजगारबिचको अन्तरसम्बन्ध बताउन र उच्चमशीलताका लागि अभिप्रेरित हुन	३४. सदाचार र सामाजिक जवाफदेहीको अनुसरण गर्न
३३. नेपालको अर्थतन्त्रमा विप्रेषणको योगदान र यसको सामाजिक आर्थिक प्रभाव उल्लेख गर्न	३५. सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्तिसँग परिचित हुन
३४. सरकारी वित्तको स्रोत र वितरण अवस्थसँग परिचित हुन र यसले सामाजिक विकासमा खेलेको भूमिका समीक्षा गर्न	३६. नेपालमा सहरीकरणको मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्तिको चर्चा गरी अवसर र चुनौतीको विश्लेषण गर्न
३५. नेपालमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र सामुदायिक सहभागिताको अवस्था विश्लेषण गर्न	३७. बसाइँसराइको अवधारणा, विशेषता र प्रभाव बताउन र सुरक्षित बसाइँसराइका उपायहरू खोजी गर्न
३६. समुदायमा अभ्यासमा आएका आधुनिक र परम्परागत स्वास्थ्य सेवा पद्धतिको खोजी र	३८. नेपालको अर्थतन्त्र र वैदेशिक सम्बन्धका आयामहरू उल्लेख गरी छिमेकी देशहरूसँगको सम्बन्धका विविध पक्षहरू विवेचना गर्न
	३९. नेपालको वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटाको अवस्था समीक्षा गर्न
	४०. क्षेत्रीय तथा वैश्विक सङ्गठनको परिचय दिन दिई तिनको भूमिका व्याख्या गर्न
	४१. नेपालको वैदेशिक श्रमसम्बन्धी नीतिको सामान्य जानकारी लिन र तिनको कार्यान्वयनका चुनौती र समस्या पहिचान गर्न
	४२. आर्थिक वृद्धि, मानव विकास तथा दिगो विकास अवधारणा बताउन र नेपालको आर्थिक विकासमा यिनको भूमिका चर्चा गर्न

<p>विश्लेषण गर्न</p> <p>३७. स्वस्थ जीवनशैलीको महत्त्व बोध र अवलम्बन गर्न</p>	<p>४३. गरिबी चक्रको अवधारणा बताउन र नेपालको सन्दर्भमा यसको कारण, प्रभाव एवम् सम्बोधनका उपायहरू खोजी गर्न</p> <p>४४. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका समसामयिक घटनाहरूको खोजी, सङ्कलन र प्रभावको विश्लेषण गर्न</p> <p>४५. शिक्षा, मानव संसाधन र रोजगारीको अन्तरसम्बन्ध वर्णन गर्न</p> <p>४६. शिक्षामा पहुँच, समावेशिता र सामुदायिक सहभागिताको अवस्था विश्लेषण गर्न</p> <p>४७. शिक्षाले सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासमा ल्याउने परिवर्तन र प्रभावहरू खोजी गर्न</p>
--	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ११			कक्षा १२		
विषयक्षेत्र	विषयवस्तु	पाठ्य घण्टा	विषय क्षेत्र	विषयवस्तु (कक्षा १२)	पाठ्य घण्टा
१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	<p>१.१ सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अर्थ, स्वरूप (nature) र महत्त्व</p> <p>१.२ सामाजिक अध्ययन, सामाजिक शिक्षा र सामाजिक विज्ञानको भिन्नता र अन्तरसम्बन्ध</p> <p>१.३ सामाजिक अध्ययनका सिप र जीवनोपयोगी सिपको अवधारणा</p>	५	१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	<p>१.१ सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>१.२ जीवनोपयोगी शिक्षा, जीवनोपयोगी सिप र स्वस्थ जीवनशैलीबिचको अन्तरसम्बन्ध</p> <p>१.२.१ पूर्विय चिन्तन परम्परा र भैरहेका अभ्यास</p> <p>१.२.२ पाश्चात्य चिन्तन परम्परा र वर्तमान अभ्यास</p>	४
२. जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	<p>२.१ दैनिक तथा व्यावसायिक जीवनमा आवश्यक डिजिटल साक्षरताका आधारभूत सिपहरू</p> <p>२.१.१ कम्प्युटर तथा प्रिन्टरको प्रयोग</p> <p>२.१.२ सञ्चार एप्लिकेसनहरूको प्रयोग (ब्राउजरको प्रयोग, इन्टरनेटसँग सम्पर्क स्थापना, व्यक्तिगत खाता तयार गर्ने, सुरक्षित पासवर्डको प्रयोग, इमेल पठाउने र लिने, इमेलमा सामग्री संलग्न गर्ने, अन्य सामाजिक सञ्जालका साधनको सुरक्षित प्रयोग)</p> <p>२.१.३ अनलाइन पेमेन्ट एकाउन्ट तयारी र प्रयोग</p> <p>२.१.४ डिजिटल एप्लिकेसनको प्रयोग गरी घर, कार्यालय, अस्पताल, यातायात सेवा लिन सक्ने सिपहरू</p> <p>२.२ इन्टरनेटको प्रयोगबाट सूचना,</p>	१२	२. जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	<p>२.१ अनुसन्धान परिचय</p> <p>सामाजिक अध्ययनमा प्रयोग हुने विधि, तथ्याङ्क, सूचनाको परिचय, यिनीहरूबिच फरक र अन्तरसम्बन्ध</p> <p>२.२ सामाजिक अध्ययनमा सहसम्बन्ध तथा कार्यकारण सम्बन्धको अवधारणा</p> <p>२.३ अध्ययन प्रस्तावनाको संरचना</p> <p>२.४ लेखनकार्यमा अरुको लेखरचनाको प्रयोग गर्दा ध्यान दिनुपर्ने नैतिक पक्षहरू</p> <p>२.५ सामाजिक अध्ययनका लागि समस्या निर्माण र अध्ययन विधि चयन (सर्भे, अन्तर्वार्ता, क्षेत्र अवलोकन)</p> <p>२.६ सामाजिक तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलनका विधि र साधनहरू (डिजिटल साधनको समेत प्रयोग जस्तै गुगल सर्भे फर्म, सामाजिक सञ्जाल,</p>	१६

	<p>तथ्याङ्क, अध्ययन सामग्रीको खोजी र प्रयोग</p> <p>२.३ इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको उत्तरदायी प्रयोग(साइबर कानून, अपराधको जानकारीसहित)</p>			<p>कर्मसियल सफ्टवेयर प्रयोग परिचय)</p> <p>२.७ तथ्याङ्क तथा सूचनाको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण</p> <p>(एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनमा डाटा इन्ट्री गर्ने, तालिका, ग्राफ, चार्टमा डाटाको प्रस्तुति गर्ने)</p> <p>२.८ एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनको प्रयोगबाट विभिन्न स्प्रेडसिटहरू तयार गर्ने तथा औसत, मध्यक, बहुलाङ्क, तथ्याङ्कको फैलावट आदिको गणनाबाट तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने</p> <p>२.९ शाब्दिक जानकारीलाई प्रस्तुत गर्ने तरिका</p>	
३. जीवनोपयोगी सिप	<p>३.१ जीवनोपयोगी सिपको परिचय र यसको वर्गीकरण</p> <p>३.१.१ निर्णय प्रक्रिया(Decision making)</p> <p>(क) निर्णयको परिचय र प्रकार</p> <p>(ख) निर्णय प्रक्रियाका चरण, प्रयोग र अभ्यास</p> <p>(ग) निर्णयमा अनिर्णीत हुने अवस्थाको पहिचान</p> <p>३.१.२ समस्या समाधान (Problem solving)</p> <p>(क) समस्याको परिचय र पहिचान</p> <p>(ख) समस्या समाधानका चरण</p> <p>(ग) समस्या समाधानको व्यावहारिक अभ्यास</p> <p>३.१.३ सञ्चार (Communication)</p> <p>(क) सञ्चार सिपको पहिचान र प्रकार</p> <p>(ख) सञ्चारका अवरोधहरू</p> <p>(ग) प्रभावकारी सञ्चार र प्रभावकारी सम्बन्ध</p> <p>(घ) प्रभावकारी सञ्चारका माध्यम र अभ्यास</p> <p>(ङ) सामाजिक सञ्जालको सदुपयोग</p> <p>३.१.४ तनाव व्यवस्थापन (Stress management)</p> <p>(क) तनावको अर्थ, सिर्जित अवस्था र असर</p> <p>(ख) तनाव व्यवस्थापनका उपायहरू :</p>	२१	३. जीवनोपयोगी सिप	<p>३.१ जीवनोपयोगी सिपको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, वर्गीकरण र अभ्यास</p> <p>३.१.१ समालोचनात्मक चिन्तन (Critical thinking)</p> <p>(क) अर्थ र महत्त्व</p> <p>(ख) समालोचनात्मक चिन्तनमा प्रयोग हुने सिपहरू</p> <p>(ग) आत्मालोचना र स्वरूपान्तरण</p> <p>(घ) कार्य तथा घटनाको समालोचनात्मक चिन्तन विकास र अभ्यास</p> <p>३.१.२ सिर्जनात्मक चिन्तन (Creative thinking)</p> <p>(क) अर्थ र विशेषता</p> <p>(ख) चरण</p> <p>(ग) सिर्जनात्मक चिन्तनको अभ्यास</p> <p>३.१.३ समानुभूति (Empathy)</p> <p>(क) अर्थ, मूल तत्त्व र किसिम</p> <p>(ख) सिप विकास र अभ्यास</p> <p>३.१.४ आत्मबोध (Self-awareness)</p> <p>(क) आत्मबोधको अर्थ, महत्त्व र तरिका र अभ्यास</p> <p>(ख) आत्ममूल्याङ्कनको अर्थ, तरिका, महत्त्व र प्रयोग</p> <p>३.१.५ संवेग व्यवस्थापन (Emotion management)</p> <p>(क) संवेग र संवेग व्यवस्थापनको अवधारणा, सिप र उपायहरू</p> <p>(ख) किशोरावस्थाका संवेग र यसको</p>	२१

	<p>समर्पण, प्रतिरोध र सम्झौता तथा तिनका व्याहारिक अभ्यास</p> <p>(रा) तनाव व्यवस्थापनका रणनीति</p> <p>(घ) द्वन्द, तनाव, द्वन्द रूपान्तरण र व्यवस्थापनको प्रक्रिया र अभ्यास</p> <p>(ङ) तनाव व्यवस्थापनमा मनोसामाजिक परामर्श, योग र ध्यानको प्रयोग</p> <p>३.१.५ अन्तरवैयक्तिक सिप र सम्बन्ध (Interpersonal skills and relationship)</p> <p>(क) अन्तरवैयक्तिक सिपको अर्थ र महत्त्व</p> <p>(ख) अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध सुधारका उपाय</p> <p>(ग) अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध र सामाजिक सञ्जाल</p> <p>(घ) असल नेतृत्वका लागि अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध व्यवस्थापन</p> <p>(ङ) टोलीकार्य र नेतृत्व विकास</p>			<p>व्यवस्थापन</p> <p>(ग) किशोरावस्थामा संवेग नियन्त्रणका लागि योग तथा ध्यान</p>	
<p>४. मानव समाजको उद्भव र विकास</p>	<p>४.१ मानवजातिको उद्भव र मानव समाजको विकासक्रम</p> <p>४.१.१ ढुङ्गे युगको जीवन पद्धति</p> <p>४.१.२ कृषि युगको सुरुआत र विकास</p> <p>४.१.३ पंजीवादी युग, औद्योगिक युग (विश्व) र त्यसको प्रभाव</p> <p>४.२ वर्तमान विश्व परिवेश र सामाजिक व्यवहार</p>	१२	<p>४. समाजको विकास र दर्शन</p>	<p>४.१ वर्तमान विश्वका सामाजिक विविधता र विशेषता (धर्म, संस्कृति, कला र भाषा)</p> <p>४.२ सामाजिक सम्बन्धहरूको विकास र सामाजिक अन्तरनिर्भरता</p> <p>४.३ जीवन दर्शन, सामाजिक मूल्यमान्यताहरू र सामाजिक व्यवहार</p> <p>४.३.१ दर्शनको अर्थ, विभिन्न विश्वदृष्टिकोणको बोध र जीवन दर्शन परिचय</p> <p>४.३.२ विभिन्न विश्वदृष्टिकोणबाट बुझिने जीवन र जगत् (समाज, विविधता र सामाजिक सम्बन्ध)</p> <p>४.३.३ समतामूलक विश्वदृष्टिकोण</p> <p>४.४ दैनिक जीवनमा दर्शनको उपयोगिता</p> <p>४.५ समुदायमा आएका परिवर्तन र सामाजिक रूपान्तरण</p>	१२
<p>५. भूगोल र सामाजिक जीवन</p>	<p>५.१ विश्वको भौगोलिक चिनारी र विश्व मानचित्रमा नेपाल</p> <p>५.२ मानव र वातावरणबिचको सम्बन्ध : परिचय, पहिचान र प्रस्तुति</p> <p>५.३ भौगोलिक विविधताले समाजमा</p>	१६	<p>५. भूगोल र सामाजिक जीवन</p>	<p>५.१ नेपालका प्रशासनिक प्रदेशको परिचय र तिनका विशेषताहरू</p> <p>५.१.१ भौगोलिक</p> <p>५.१.२ जनसाङ्ख्यिक</p> <p>५.१.३ आर्थिक</p>	१८

	<p>पार्ने असरहरू</p> <p>५.३.१ अर्थतन्त्र</p> <p>५.३.२ जीविकोपार्जन</p> <p>५.३.३ क्षेत्रीय र प्रादेशिक अन्तरसम्बन्ध</p> <p>५.३.४ पहुँच र सहजता</p> <p>५.३.५ पर्यटन</p> <p>५.४ नेपालका पर्यावरणीय क्षेत्रका विविध आयाम र तिनका विशेषताहरू</p> <p>५.४.१ भौगोलिक</p> <p>५.४.२ जनसाङ्ख्यिक</p> <p>५.४.३ आर्थिक</p> <p>५.४.४ सामाजिक तथा सांस्कृतिक</p>			<p>५.१.४ सामाजिक तथा सांस्कृतिक</p> <p>५.२ अन्तरप्रादेशिक सम्बन्धका विविध आयामहरू</p> <p>५.२.१ आर्थिक र सामाजिक तथा सांस्कृतिक सम्बन्ध</p> <p>५.३ नेपालमा विपत् : प्रकार, कारण, प्रभाव, संयन्त्र, योजना निर्माण र व्यवस्थापन</p> <p>५.४ भूगोल र सामाजिक जीवनमा सूचना प्रविधि</p> <p>५.४.१ सामाजिक तथ्य तथा तथ्याङ्क प्राप्तमा सूचना प्रविधि प्रयोग गरी ग्राफ, चार्ट र रेखाचित्रको माध्यमबाट प्रस्तुति</p> <p>५.४.२ सामाजिक र भूसूचनाको संकलन र विश्लेषणमा जिआइएस, आर.एस., जिपिएस प्रविधिको महत्त्व र प्रयोग</p>	
६. विश्वको इतिहास	<p>६.१ विश्वको इतिहास</p> <p>६.१.१ विश्व इतिहासको लेखनको सुरुआत र इतिहास लेखनका मूल प्रवृत्ति</p> <p>६.१.२ मध्यकालीन एसिया : आर्थिक उदय</p> <p>६.१.३ एसियामा आर्थिक सङ्कुचन</p> <p>६.१.४ औद्योगिक क्रान्ति : कारण र प्रभाव (युरोपेली औपनिवेशिकताको सुरुआत)</p> <p>६.२ लोकतन्त्रको उदय र विकास</p>	१५	६.नेपालको इतिहास	<p>६.१ नेपालको इतिहास</p> <p>६.१.१ प्राचीन काल : परिचय र आर्थिक, सामाजिक एवम् राजनीतिक अवस्था</p> <p>६.१.२ मध्य काल :</p> <p>(क) ससाना राज्यहरूको उदय र अवसान</p> <p>(ख) अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कला कौशल</p> <p>६.१.३ आधुनिक काल: राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कला कौशल</p> <p>(क) पृथ्वीनारायण शाहदेखि राणाकालको अन्त्यसम्म</p> <p>(ख) सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २००७ देखि २०१७ सम्म)</p> <p>(ग) पञ्चायत काल (वि.सं. २०१७ देखि २०४७ सम्म)</p> <p>(घ) बहुदलीय लोकतन्त्र (वि.सं. २०४७ देखि २०६३ सम्म)</p> <p>(ङ) दोस्रो सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २०६३ देखि २०७२ सम्म)</p> <p>(च) सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक काल (वि.सं. २०७२ देखि हालसम्म)</p>	१५

<p>७. सामाजिक पहिचान र विविधता</p>	<p>७.१ बहुजातीयता र बहुसांस्कृतिकता ७.१.१ जातप्रथा (क) जातप्रथाको प्रारम्भिक इतिहासका तीन अवधारणाहरू : दैवी, शास्त्रीय र व्यवहारजन्य (ख) जात, उपजात र आर्थिक विस्तार ७.१.२ जाति, जनजाति : पहिचान र सवाल : जनसङ्ख्या, मानव अधिकार र समावेशीकरण ७.१.३ दलित सवाल : जनसङ्ख्या, मानव अधिकार र समावेशीकरण ७.२ बहुसांस्कृतिकता र सामाजिक एकता</p>	<p>१८</p>	<p>७. सामाजिक पहिचान र विविधता</p>	<p>७.१ सामाजिक वर्ग, वर्ग विभाजनका आधार र सामाजिक रूपान्तरण ७.२ लैङ्गिक सवाल ७.२.१ लैङ्गिकताको निर्माण : जैविक र सामाजिक ७.२.२ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक ७.२.३ लैङ्गिक समावेशिता ७.३ अपाङ्गताको सवाल ७.३.१ पहिचान र समावेशीकरण ७.४ धार्मिक तथा क्षेत्रीय पहिचान र समावेशीकरण ७.५ समतामूलक समाज निर्माणका उपायहरू</p>	<p>१५</p>
<p>८. संविधान र नागरिक सचेतना</p>	<p>८.१ नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ र नेपालको संविधानको प्रस्तावनाको तुलना ८.२ नेपालको संविधानको राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र सांस्कृतिक विशेषताहरू ८.३ नेपालको संविधान र निर्वाचन प्रणाली ८.४ राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणा</p>	<p>१२</p>	<p>८. संविधान र नागरिक सचेतना</p>	<p>८.१ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूको गठन प्रक्रिया, काम, कर्तव्य, अधिकार र अन्तरसम्बन्ध ८.२ नागरिक अधिकार, कर्तव्य र उत्तरदायित्व ८.३ किशोरकिशोरीका कर्तव्य र अधिकार ८.४ मुलुकी संहिताको व्यावहारिक पक्ष ८.५ सूचनाको हक र यसको कार्यान्वयन ८.६ सदाचार र सामाजिक जवाफदेही</p>	<p>१२</p>
<p>९. बस्ती, जनसाङ्ख्या र विकास</p>	<p>९.१ बस्ती विकास ९.१.१ बस्तीको परिचय र वर्गीकरण ९.१.२ ग्रामीण र सहरी बस्तीका विशेषताहरू ९.१.३ बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाबिचको तालमेल ९.१.४ बस्ती विकास र पर्यावरणीय क्षेत्र ९.२ जनसङ्ख्या र विकास ९.२.१ जनसङ्ख्या वितरण, परिवर्तन र प्रादेशिक विकास ९.२.२ उमेर संरचनाको सङ्क्रमण र जनसाङ्ख्यिक लाभांशको उपयोग ९.२.३ जनसङ्ख्या व्यवस्थापन</p>	<p>१८</p>	<p>९. सहरीकरण र बसाइँसराइ</p>	<p>८.१ सहरीकरण ८.१.१ सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्ति ९.१.२ नेपालमा सहरीकरणको मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्ति ९.१.३ गाउँ सहर सम्बन्ध र जीविकोपार्जन शैली ९.१.४ सहरीकरणका अवसर र चुनौती ९.२ बसाइँसराइ ९.२.१ बसाइँसराइको अवधारणा र विशेषता ९.२.२ बसाइँसराइको वर्गीकरण, प्रवृत्ति र प्रभाव ९.२.३ सुरक्षित एवम् मर्यादित आप्रवासन ९.२.४ बसाइँसराइ र यसको प्रभाव (क) आर्थिक (विप्रेषणसहित) (ख) सामाजिक</p>	<p>१८</p>

				(ग) सांस्कृतिक	
१०. अर्थतन्त्र र विकास	<p>१०.१ नेपालको अर्थतन्त्रका आधार र विशेषताहरू: कृषि, पर्यटन, उद्योग र व्यापार</p> <p>१०.२ नेपालको अर्थतन्त्रमा सार्वजनिक, निजी, सहकारी क्षेत्रको तीन खम्बे नीतिको महत्त्व</p> <p>१०.३ विप्रेषण र नेपाली अर्थतन्त्र</p> <p>१०.४ नेपाली समाजमा विद्यमान आर्थिक क्रियाकलाप तथा औपचारिक र अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू</p> <p>१०.५ कृषि, उद्योग, निर्माण र सामाजिक क्षेत्रको नेपाली अर्थतन्त्रमा प्रभाव</p> <p>१०.६ श्रम शक्ति, रोजगार र उद्यमशीलता</p> <p>१०.७ सरकारी वित्त: स्रोत, वितरण र सामाजिक विकास</p>	१६	१० अर्थतन्त्र र विकास	<p>१०.१ नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, अर्थतन्त्र र विकास</p> <p>१०.१.१ नेपालको विदेश नीतिका आधार र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध (भारत, चिन र अन्य विश्वसम्बन्ध)</p> <p>१०.१.२ अर्थतन्त्र र नेपालको वैदेशिक सम्बन्ध</p> <p>१०.१.३ नेपालको भारत र चिनसँगको सामाजिक सांस्कृतिक र आर्थिक सम्बन्ध</p> <p>१०.२ वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटा</p> <p>१०.३ नेपालको वैदेशिक श्रमसम्बन्धी नीति</p> <p>१०.४ क्षेत्रीय, वैश्विक सङ्गठनको सामाजिक आर्थिक भूमिका</p> <p>१०.४.१ सार्क (SAARC)</p> <p>१०.४.२ बिमस्टेक (BIMSTEC)</p> <p>१०.४.३ विश्व व्यापार सङ्गठन</p> <p>१०.४.४ साफ्टा</p> <p>१०.५ आर्थिक वृद्धि, मानव विकास तथा दिगो विकास अवधारणामा नेपालको आर्थिक विकास</p> <p>१०.६ नेपालमा गरिबी चक्र र सम्बोधनका उपायहरू</p> <p>१०.७ निम्नलिखित क्षेत्रसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका समसामयिक घटनाहरू</p> <p>(क) शिक्षा</p> <p>(ख) विज्ञान तथा प्रविधि</p> <p>(ग) राजनीति</p> <p>(घ) अर्थतन्त्र</p> <p>(ङ) समाज</p>	१८
११. स्वास्थ्य सेवा र सामाजिक विकास	<p>११.१ स्वास्थ्य</p> <p>११.१.१ नेपालमा गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवा: पहुँच र सामुदायिक सहभागिता</p> <p>११.१.२ नेपालको समुदायमा अभ्यासमा आएका आधुनिक र परम्परागत स्वास्थ्य सेवा पद्धति</p> <p>११.२ स्वस्थ जीवनशैली र सामाजिक</p>	१५	११ शिक्षा र सामाजिक विकास	<p>११.१ शिक्षा</p> <p>११.१.१ शिक्षा र मानव संसाधन विकास</p> <p>११.१.२ शिक्षामा पहुँच र समारोशिता</p> <p>११.१.३ शिक्षाले सामाजिक तथा सांस्कृतिक विकासमा ल्याउने परिवर्तन र प्रभाव</p> <p>११.१.४ नेपालको शिक्षामा समुदायको</p>	११

	<p>जीवन</p> <p>११.२.१ पोषणयुक्त तथा सन्तुलित खाना</p> <p>११.२.२ शारीरिक, मानसिक र आत्मिक स्वास्थ्य</p> <p>११.२.३ विभिन्न दुर्व्यसन, कुलत तथा लागु पदार्थप्रतिको सजगता</p> <p>११.२.४ किशोरावस्था र स्वस्थ जीवनशैली</p> <p>११.२.५ योग तथा ध्यानको महत्त्व र अभ्यास</p> <p>११.२.६ फुर्सदको उपयोग, खेल, मनोरञ्जन, आराम तथा निन्द्रा</p> <p>११.२.७ सामुदायिक सहभागिता : सामुदायिक कार्य र स्काउट</p> <p>११.२.८ मितव्ययी जीवनशैली र आर्थिक व्यवस्थापन</p>			<p>सहभागिता</p> <p>११.१.५ शिक्षा र रोजगार</p>	
--	---	--	--	---	--

५. विषयक्षेत्र र पाठ्यघण्टा

क्र.स.	विषय क्षेत्र	कक्षा ११			कक्षा १२			
		पाठ्यघण्टा			विषय क्षेत्र	पाठ्यघण्टा		
		जम्मा	सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक		जम्मा	सैद्धान्तिक	प्रयोगात्मक
१.	सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	५	४	१	१. सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	४	३	१
२.	जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	१२	९	३	जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	१६	१३	३
३.	जीवनोपयोगी सिपा	२१	११	१०	जीवनोपयोगी सिप	२१	११	१०
४.	मानव समाजको उद्भव र विकास	१२	१०	२	मानव समाजको उद्भव र विकास	१२	१०	२
५.	भूगोल र सामाजिक जीवन	१६	१२	४	भूगोल र सामाजिक जीवन	१८	१४	४
६.	विश्वको इतिहास	१५	१२	३	नेपालको इतिहास	१५	१२	३
७.	सामाजिक पहिचान र विविधता	१८	१४	४	सामाजिक पहिचान र विविधता	१५	१२	३
८.	संविधान र नागरिक सचेतना	१२	१०	२	संविधान र नागरिक सचेतना	१२	१०	२

९.	बस्ती र जनसाङ्ख्यिकी	१८	१४	४	सहरीकरण र बसाइँसराइ	१८	१३	५
१०.	अर्थतन्त्र र विकास	१६	१२	४	अर्थतन्त्र र विकास	१८	१३	५
११.	स्वास्थ्य र सामाजिक विकास	१५	१२	३	शिक्षा र सामाजिक विकास	११	९	२
	जम्मा	१६०	१२०	४०		१६०	१२०	४०

प्रयोगात्मक कार्य तथा अन्य क्रियाकलाप

आन्तरिक मूल्याङ्कन खण्डमा तोकिएको परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदनको प्रस्तुतिअन्तर्गतको १६ अङ्कका लागि तल दिइएका क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । दिइएका क्रियाकलापहरू नमुना मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश र विषयको प्रकृतिअनुसार शिक्षकले यस्तै प्रकृतिका अन्य क्रियाकलापहरू गराउन सक्ने छन् । क्रियाकलापको मूल्याङ्कन गर्दा योजना निर्माण, प्रतिवेदन लेखन, प्रतिवेदन प्रस्तुति, व्यवहार परिवर्तनको अवस्था, सिपको प्रतिविम्बन, अवलोकन, प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता आदिका आधारमा अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।

कक्षा ११

एकाइ	क्रियाकलाप
१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवधारणा	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक अध्ययनको महत्त्व भल्कने चार्ट तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
२. जीवनोपयोगी सिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षकको सहयोगमा आफूले अध्ययन गर्न चाहेको एक समस्या वा विषय वा मुद्दा छान्नुहोस् । यससँग सम्बन्धित भएर अध्ययनको समस्या, अध्ययन गर्ने तरिका, समस्या समाधानका लागि तथ्याङ्क र जानकारीहरू सङ्कलन गर्ने तरिका, विधि र साधन तथा प्रस्तुतीकरण गर्ने कुराहरू समावेश गरी अध्ययन प्रस्तावना तयार गर्नुहोस् ।
३. जीवनोपयोगी सिप	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको एक मिल्ने साथीले धूमपान गर्न लागेको छ । उसले तपाईंलाई समेत धूमपान गर्न कर गरिरहेको छ तर तपाईंलाई उसको यो बानी मन पर्दैन । आफूभन्दा बलियो र भिन्न सामाजिक परिवेशबाट आएको तपाईं उसलाई केही भनिहाल्न पनि सक्नुहुन्न । अब तपाईं यस्तो कुलतबाट टाढा बस्न के निर्णय गर्नुहुन्छ अनि त्यो निर्णय कसरी कार्यान्वयन गर्नुहुन्छ ? प्रतिवेदन तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् । तलको घटना अध्ययन गर्नुहोस् र दिइएका प्रश्नका आधारमा घटना विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुहोस् : <p>तपाईंको एक साथी साथीहरूको सङ्गतमा परेर लागु पदार्थको दुर्व्यसनमा फसेको छ । ऊ परिवारलाई यो कुरा भन्न सकिरहेको छैन तर घरमा सामानहरू हराउने, पैसा हराउने समस्याले अभिभावकहरू हैरान छन् । उसको समूहका साथीहरूबाट पनि ऊ खतरामा छ भने पुलिस प्रशासनबाट पनि पक्राउ पर्ने सम्भावना छ । अभिभावकहरूमा छोरामा आएको परिवर्तनमा थोरै आशङ्का रहे पनि के गर्ने नगर्ने केही गर्न सकिरहेका छैनन् । अब सोच्नुहोस् :</p>

	<p>(क) माथिका घटनाको मुख्य समस्या केसँग सम्बन्धित छ ?</p> <p>(ख) समस्याका कारणहरू के के हुन सक्छन् ?</p> <p>(ग) समस्या समाधानका उपायहरू के के हुन सक्छन् ?</p> <ul style="list-style-type: none"> • तपाईंको समुदायमा रहेको कुनै एक समस्या पहिचान गर्नुहोस् । यो समस्या कसरी समाधान गर्न सकिन्छ ? समस्या समाधानका लागि योजना तयार पार्ने, समाधानको प्रयास गर्ने र समाधानका लागि आफूले गरेको प्रयास र त्यसको प्रगतिसम्बन्धी सम्पूर्ण योजना तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् । • तपाईंको कक्षाको एक साथीको एउटा सकारात्मक र एउटा सुधारापेक्षी व्यवहार सङ्केत गरी सङ्केत गरिएको व्यवहार सुधारका लागि साथीले गर्नुपर्ने कार्यकलापको सूची बनाई सकारात्मक कार्यलाई यथावत् राख्न र सुधारापेक्षी व्यवहारलाई सुधार गर्न सुभाव दिनुहोस् र साथीले उसको सूचीअनुसारको व्यवहार पालन गरेनगरेको अवलोकन गरी टिपोट तयार गर्नुहोस् अनि साथीको व्यवहारबाट आफूले समेत सुधार गर्नुपर्ने पक्ष समेत टिपोट गर्नुहोस् । • पछिल्लो १५ दिनमा आफूले सामना गर्नुपरेको तनाव उल्लेख गरी उक्त तनावका कारण र त्यसलाई समाधान गर्न आफूले गरेका प्रयास उल्लेख गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
४. मानव समाजको उद्भव र विकास	<ul style="list-style-type: none"> • तपाईंको समाजमा पछिल्लो १५ वर्ष यता के के परिवर्तन भए र त्यसका सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक र वातावरणिय कारणहरूको विवरण संकलन गरी समाज र संस्कृतिको विकासमा यस्ता परिवर्तनको भूमिका सम्बन्धमा कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्नुहोस् ।
५. भूगोल र सामाजिक जीवन	<ul style="list-style-type: none"> • तपाईं बसेको भौगोलिक क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, फलफूल र तरकारी एवम् तपाईंको भन्दा भिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने साथीको समुदायमा उत्पादन हुने अन्न, फलफूल र तरकारीको सूची तयार पारी तिनको उत्पादनमा हावापानी, माटो र भूस्वरूपको कारण परेको प्रभावको समानता वा भिन्नता सोधखोज गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
६. विश्वको इतिहास	<ul style="list-style-type: none"> • लोकतन्त्र र त्यसले समाजमा ल्याएको परिवर्तन सम्बन्धमा समुदायका विभिन्न ५ व्यक्तिलाई भेटी उहाँहरूको अनुभव समेटी एउटा प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
७. सामाजिक पहिचान र विविधता	<ul style="list-style-type: none"> • जातीय भेदभाव र छुवाछुतको विरुद्धमा आफ्नो रुचिअनुसार चेतनामूलक गीत, कविता, चित्र वा नाटकमध्ये कुनै एक तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । • समाजमा छुवाछुत र जातीय भेदभावको न्यूनीकरणका लागि भएका प्रयासहरूको खोजी गरी एक समाचार वा सम्पादकीयको नमुना तयार पार्नुहोस् । उक्त समाचार वा सम्पादकीय सामाजिक सञ्जालमा पोस्ट गर्नुहोस् र मानिसहरूले के के प्रतिक्रिया जनाए, लेखेर कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
८. संविधान र नागरिक सचेतना	<ul style="list-style-type: none"> • राष्ट्रियता वा राष्ट्रिय सुरक्षा सम्बन्धमा पत्रपत्रिका वा विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट प्रकाशन वा प्रसारण भएका समाचारहरू संकलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । • समुदायमा गएर चुनावमा मतदान गरेका मतदातालाई भेटी मतदान गर्नुको कारण, अपेक्षा र निर्वाचित जनप्रतिनिधिबाट सो अपेक्षा पूरा भएनभएको सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गर्नुहोस् र सोको आधारमा प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

<p>९. बस्ती, जनसाङ्ख्या र विकास</p>	<ul style="list-style-type: none"> • तपाईंको नजिकको कुनै एउटा ग्रामीण बस्ती वा सहरी बस्तीको अवलोकन गरी निम्नलिखित आधारमा अध्ययन गरी निचोड प्रस्तुत गर्नुहोस् : (अवस्थिति, प्रकृति, विशेषता जनसङ्ख्या, सेवा तथा सुविधा, पूर्वधारहरूको विकास) • छिमेकका १० घरको स्थलगत भ्रमण गरी निम्नानुसार तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गर्न पाँच वर्षको अन्तरालको उमेर समूह राखी जनसङ्ख्यालाई स्प्रेडसिटमा तालिकामा प्रस्तुत गर्नुहोस् र तथ्याङ्कलाई बार ग्राफमा प्रस्तुत गर्नुहोस् : <table border="1" data-bbox="454 384 1243 505"> <tr> <th data-bbox="454 384 614 442">उमेर समूह</th> <th colspan="4" data-bbox="614 384 1243 442">तथ्याङ्क</th> </tr> <tr> <td data-bbox="454 442 614 505"></td> <td data-bbox="614 442 769 505">शिक्षा</td> <td data-bbox="769 442 924 505">पेसा</td> <td data-bbox="924 442 1079 505">.....</td> <td data-bbox="1079 442 1243 505">.....</td> </tr> </table>	उमेर समूह	तथ्याङ्क					शिक्षा	पेसा
उमेर समूह	तथ्याङ्क										
	शिक्षा	पेसा							
<p>१०. अर्थतन्त्र र विकास</p>	<ul style="list-style-type: none"> • तपाईंको समुदायमा वा छिमेकीको कृषि र उद्योग, व्यापार व्यवसायको अवस्था पहिचान गरी त्यसले तपाईं र छिमेकीको पारिवारिक जीवनस्तर र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा पुऱ्याएको योगदान समेटी कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुहोस् । • तपाईंको समुदायमा सफल उद्यमीलाई भेटी निजले उद्यमशीलताको प्रवर्धनका लागि गरेका उदाहरणीय कार्यहरूको विवरण र उहाँको अनुभव समेत समेटी प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 										
<p>११. स्वास्थ्य र सामाजिक विकास</p>	<p>स्वस्थ जीवन यापन गर्नका लागि तपाईंले अवलम्बन गरेका उपायहरू के के हुन् ? त्यसबाट तपाईंमा के कस्ता सकारात्मक परिवर्तन आए ? आफ्नो अनुभव समेटी लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p>										

कक्षा १२

विषयक्षेत्र	क्रियाकलापहरू																		
<p>१. सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अध्ययन विधि</p>	<ul style="list-style-type: none"> • दिइएको सूचना फाराममा आफ्नो कक्षाका १० जना साथीहरूको देहायको विवरण तयार पारी तालिकामा देखाउनुहोस् र पेसा र जन्मस्थानको आधारमा ग्राफ वा चार्ट बनाई विश्लेषण गर्नुहोस् <table border="1" data-bbox="474 1157 1243 1343"> <tr> <th data-bbox="474 1157 591 1275">साथीको नाम</th> <th data-bbox="591 1157 707 1275">जन्मस्थान</th> <th colspan="3" data-bbox="707 1157 1057 1203">परिवारका सदस्य</th> <th data-bbox="1057 1157 1243 1203">अभिभावको पेसा</th> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td data-bbox="707 1212 879 1275">महिला</td> <td data-bbox="879 1212 968 1275">पुरुष</td> <td data-bbox="968 1212 1057 1275">जम्मा</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	साथीको नाम	जन्मस्थान	परिवारका सदस्य			अभिभावको पेसा			महिला	पुरुष	जम्मा							
साथीको नाम	जन्मस्थान	परिवारका सदस्य			अभिभावको पेसा														
		महिला	पुरुष	जम्मा															
<p>२. जीवनोपयोगीसिपको रूपमा डिजिटल सिपहरू तथा सामान्य अनुसन्धान सिप</p>	<ul style="list-style-type: none"> • तपाईंले अध्ययन गर्ने कुनै एक विषयसँग सम्बन्धित रही अध्ययन शीर्षक, उद्देश्य, प्रयोजन, विधि र साधन प्रस्तावनाको ढाँचा तयार पार्नुहोस् । • तपाईंले अध्ययन गरेको कुनै एक सामुदायिक समस्याको अध्ययनको सिलसिलामा एक्सेल वा यस्तै अन्य साधनमा डाटा इन्ट्री गर्नुहोस् र तालिका, ग्राफ, चार्ट समेत बनाई पावर पोइन्टमार्फत कक्षामा प्रस्तुतीकरण गर्नुहोस् । 																		
<p>३. जीवनोपयोगी सिप</p>	<ul style="list-style-type: none"> • समाजमा आक्रोश वा आवेगका कारण घटेको कुनै एक घटनालाई आधार बनाई घटनाको 																		

	<p>कारण, प्रतिरोध वा सम्झौता र परिणाम समेटी मनोसामाजिक परामर्शका लागि तनावपूर्वको सचेतना, तनाव व्यवस्थापन र तनावपश्चात्को स्वानुभूतिका बुँदाहरू समेटी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।</p> <ul style="list-style-type: none"> आफ्नो जीवनको लक्ष्य निर्धारण गर्ने तालिका बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । <table border="1" data-bbox="375 243 1243 404"> <tr> <td data-bbox="375 243 666 338">पच्चिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?</td> <td data-bbox="666 243 924 338">पैंतिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?</td> <td data-bbox="924 243 1144 338">पचास वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?</td> <td data-bbox="1144 243 1243 338">.....</td> </tr> <tr> <td data-bbox="375 338 666 404"></td> <td data-bbox="666 338 924 404"></td> <td data-bbox="924 338 1144 404"></td> <td data-bbox="1144 338 1243 404"></td> </tr> </table>	पच्चिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पैंतिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पचास वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?				
पच्चिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पैंतिस वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?	पचास वर्षभित्र के के गर्नुहुन्छ ?						
४. मानव समाजको उद्भव र विकास	<ul style="list-style-type: none"> तपाईंको अभिभावकलाई सोधी तपाईंको पाँच पुस्तासम्मको पारिवारिक वंशावली तालिका वा चार्ट तयार पार्नुहोस् र परिवार नै मानव समाज उत्पत्तिको र विकासको मूल आधार हो भन्ने विश्लेषणसहित एक वक्तृता कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 								
५. भूगोल र सामाजिक जीवन	<ul style="list-style-type: none"> तपाईं बसोबास गर्ने प्रदेश र नजिकैको प्रदेशसँगको भौगोलिक, सामाजिक सांस्कृतिक र आर्थिक समानता र भिन्नता खोज गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । तपाईं रहेको स्थानीय तहमा हुन सक्ने सम्भाव्य विपत्को अवस्था पहिचान गर्नुहोस् । सो विपत्का सम्भाव्य कारणहरू समेत खोजी गर्नुहोस् र सो विपत्को रोकथामको लागि कसको के भूमिका रहन्छ ? सुझाव समेत समेटी एक प्रतिवेदन तयार पार्नुहोस् । 								
६. नेपालको इतिहास	<ul style="list-style-type: none"> वि.सं २००७ देखि हालसम्मका कुनै दश मुख्य मुख्य ऐतिहासिक घटनालाई समयरेखामा देखाउनुहोस् र प्रदर्शन पाटीमा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 								
७. सामाजिक पहिचान र विविधता	<ul style="list-style-type: none"> तपाईं बसोबास गर्ने समाजमा कुन कुन जात जातिको बसोवास छ ? तिनको विवरण तयार पार्नुहोस् र तिनीहरूका बिचमा के कस्ता सामाजिक आर्थिक समानता वा असमानता छन्? सोधखोज गर्नुहोस् र समानता कायम गर्न के के प्रयास भएका छन् र अब के के गर्नुपर्दछ ? सूची तयार गरी प्रस्तुत गर्नुहोस् । नेपालमा महिला अधिकार र लैङ्गिक समावेशीकरणका लागि भएका प्रयासहरूलाई समय रेखामा देखाउनुहोस् अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई आवश्यक पर्ने सहयोग र उत्थानका लागि गर्नुपर्ने कार्य समेटेर संवाद वा नाटक तयार गरी अभिनय गर्नुहोस् । 								
८. संविधान र नागरिक सचेतना	<ul style="list-style-type: none"> “मतदान गर्नु नागरिकको कर्तव्य हो भने मताधिकारको प्रयोग गरी योग्य उम्मेदवारलाई निर्वाचित गर्नु असल नागरिकको कर्तव्य हो” भन्ने विषयमा वक्तृता तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । कक्षामा रहेका विद्यार्थीहरूले समूह बनाई अधिकार र कर्तव्यबिचको सम्बन्धको छलफल गर्नुहोस् र चार्ट बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । 								

९. बसाइँसराइ र सहरीकरण	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालमा सहरीकरणको प्रवृत्ति (सन् १९५२/५४-२०१८ सम्म) को तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्र (Bar Chart) मा देखाउनुहोस् । तीव्र गतिले सहरीकरण हुने मुख्य कारणहरू, त्यसबाट उत्पन्न चुनौतीहरूको न्यूनीकरणका लागि के गर्नुपर्ला ? आफ्ना बिचार प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● तपाईँ बसोबास गर्ने स्थानबाट वैदेशिक रोजगारीमा गई विप्रेषण पठाउने परिवारका सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक जीवनमा के के प्रभाव परेका छन् ? खोजी गरी छोटो विवरण तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
१०. अर्थतन्त्र र विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटा सम्बन्धमा एक लेख तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् । ● राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा घटेका कुनै दुई समसामयिक घटनाको सङ्कलन गरी त्यसको कारण, प्रभाव खोजी गरी एक लेख तयार पार्नुहोस् ।
११. शिक्षा र सामाजिक विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● तपाईँको समुदायमा खोलिएका विद्यालय वा क्याम्पसले सो समुदायको विकास र परिवर्तनमा कस्तो भूमिका निर्वाह गरेका छन् ? समुदायका कुनै पाँच जानकार व्यक्तिलाई सोधी उनीहरूका बिचार र अनुभवलाई समेटी प्रतिवदन तयार पारी प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषयले विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति समर्पित, नागरिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत र समसामयिक परिवेशको विश्लेषण र समालोचनात्मक दृष्टिकोणका साथै जीवनोपयोगी सिपसहितको नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यो पाठ्यक्रम सामाजिक जीवनसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रहरूलाई समेटेर एकीकृत रूपमा तयार गरिएको छ । यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्ययन अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा सहजीकरण गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक र व्यावहारिक दुवै पक्षको विकास गराई सकारात्मक व्यवहारको जगेर्ना गर्नु यस विषयको मुख्य ध्येय हो ।

विद्यार्थीहरूमा समालोचनात्मक तथा सकारात्मक सोचको विकास, प्रतिभा प्रस्फुटन, सिर्जनात्मक सिपको विकास र विविध प्रकारका सामाजिक र जीवनोपयोगी सिपको विकास गरी व्यवहारमा सुधार गर्दै समाजको नेतृत्व गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षाका विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाभित्र वा बाहिर आआफ्नो कक्षाकोठा, विद्यालय, परिवार, टोल, विभिन्न समूह, समुदायलगायत स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई जस्ताको तस्तै कण्ठ गराउने शिक्षण पद्धतिलाई निरुत्साहन गरी विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना समुदायमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा कथा, कविता, नाटक, समाचार, चिठी, सम्पादकीय, गीत, प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्त चित्र, स्तम्भ चित्र, तालिका, तस्बिर, नक्सा, परियोजना कार्य, क्षेत्रभ्रमण, भूमिका निर्वाह र नेतृत्व विकासजस्ता सिर्जनशील क्रियाकलापमार्फत आवश्यक ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति विकास गराउँदै सिर्जनशीलताको विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ ।

सिपको विकास गराउन विद्यार्थीलाई बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान र सिप एवम् मूल्यहरूको विकाससँग सम्बन्धित क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनुपर्छ । यसका निमित्त योजनाबद्ध सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ । विद्यार्थीहरूलाई गर र सिक अनि सिक र गर भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयको मूल लक्ष्य हो । किशोरकिशोरी आफैँले गरेर सिकेका कुरामा विश्वास गर्छन् । मनमा विश्वास जागेपछि उक्त सिकाइले व्यवहारमा सुधार ल्याउँछ । त्यसैले सामाजिक तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा प्रश्नोत्तर, प्रदर्शन, समस्या समाधान, छलफल विधि, अवलोकन, खोज, अभिनय, परियोजना, प्रयोग, स्थलगत भ्रमण, घटना अध्ययन, समालोचनात्मक चिन्तन जस्ता विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ ।

यी विधिहरू नमुना मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । शिक्षकले सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहुबौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो वा अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूका कमीकमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा समस्या समाधानमा सहयोग गर्नुपर्छ । उल्लिखित विधिका अतिरिक्त कथाकथन, मन्थन, कार्यशाला, प्रवचन, सर्वे जस्ता विधिहरू पनि आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्छ । सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषय शिक्षण गर्दा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिकन सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्छ । यस विषयमा गरिने प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य र अन्य कार्यकलाप सिकाइ सहजीकरणका अङ्गको रूपमा रहने छन् ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, क्षेत्रभ्रमण, , सर्भे, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू के कति प्राप्त भए, विद्यार्थीहरूले कति ज्ञान, सिप र क्षमता हासिल गरे भनी मूल्याङ्कन गरिन्छ । आन्तरिक र बाह्य प्रणालीद्वारा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गरिने छ । कक्षा ११ र १२ दुवैमा कुल १६० कार्यघण्टामध्ये ७५ प्रतिशत अर्थात् १२० कार्यघण्टा सैद्धान्तिक र २५ प्रतिशत अर्थात् ४० कार्यघण्टा प्रयोगात्मक तथा अन्य क्रियाकलापलाई छुट्याइएको छ । यसकै आधारमा ७५ प्रतिशत अङ्कका लागि विशिष्टीकरण तालिकाका आधारमा प्रश्नहरू निर्माण गरी बाह्य परीक्षा लिखित रूपमा सञ्चालन हुने छ । २५ प्रतिशत अङ्कका लागि प्रयोगात्मक र अन्य क्रियाकलापका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनु भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षा विषयलाई कक्षाभित्र मात्र सीमित नगरी कक्षा बाहिर पनि अध्ययन गर्न सकिने अनुसन्धानमूलक क्रियाकलाप यहाँ समेटिएको छ । कक्षा शिक्षणमा शिक्षकले निरन्तर मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजालाई आधार मानी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ ।

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ मा कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कन हुने छ । यसको मूल्याङ्कन निम्नानुसार हुने छ :

क्र.सं.	क्षेत्र	अङ्कभार
१.	कक्षा सहभागिता	३
२.	त्रैमासिक परीक्षाको मूल्याङ्कन	६
३.	परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, प्रतिवेदन लेखन तथा प्रस्तुति र अन्तर्वार्ता	१६
जम्मा		२५

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, व्यावहारिक प्रयोग, समस्या समाधान, समालोचना र सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।

Secondary Education Curriculum

2078

Mathematics

Grades: 11 and 12

Subject code: MTH. 007 (Grade 11), MTH. 008 (Grade 12)

Credit hrs.: 5

Working hrs.: 160

1. Introduction

Mathematics is an indispensable in many fields. It is essential in the field of engineering, medicine, natural sciences, finance and other social sciences. The branch of mathematics concerned with application of mathematical knowledge to other fields and inspires new mathematical discoveries. The new discoveries in mathematics led to the development of entirely new mathematical disciplines. School mathematics is necessary as the backbone for higher study in different disciplines. Mathematics curriculum at secondary level is the extension of mathematics curriculum offered in lower grades (1 to 10) and is the foundation course for higher study.

This course of Mathematics is designed for grade 11 and 12 students who wish to choose as an alternative of Social Study and Life Skill education subject as per the curriculum structure prescribed by the National Curriculum Framework, 2076. This course will be delivered using both the conceptual and theoretical inputs through demonstration and presentation, discussion, and group works as well as practical and project works in the real world context.

This course includes different contents like; Algebra, Trigonometry, Analytic Geometry, Vectors, Statistics and Probability, Calculus and Computational Methods or Mechanics.

2. Level-wise Competencies

On completion of this course, students will have the following competencies:

1. use basic properties of elementary functions and their inverse including linear, quadratic, reciprocal, polynomial, rational, absolute value, exponential, logarithm, sine, cosine and tangent functions.
2. use principles of elementary logic to find the validity of statement and also acquire knowledge of matrix, sequence and series, and combinatory.
3. identify and derive equations for lines, circles, parabolas, ellipses, and hyperbolas.
4. solve the problems related to real and complex numbers.
5. articulate personal values of statistics and probability in everyday life.
6. use vectors and mechanics in day to day life.
7. apply derivatives to determine the nature of the function and determine the maxima and minima of a function in daily life context.
8. explain anti-derivatives as an inverse process of derivative and use them in various situations.

9. apply numerical methods to solve algebraic equation and calculate definite integrals and use simplex method to solve linear programming problems (LPP).
10. use relative motion, Newton's laws of motion in solving related problems.

3. Grade-wise Learning Outcomes

On completion of the course, the students will be able to:

S. N.	Content Domain/area	Learning Outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Algebra	1.1 acquaint with logical connectives and construct truth tables. 1.2 prove set identities. 1.3 define interval and absolute value of real numbers. 1.4 find domain and range of a function. 1.5 find inverse function and calculate composite function of given functions. 1.6 define odd and even functions, periodicity of a function, monotonicity of a function. 1.7 sketch graphs of Quadratic, Cubic and rational functions of the form $\frac{1}{ax + b}$ where $a \neq 0$, Trigonometric ($\sin bx$ and $\cos bx$), exponential (e^x), logarithmic function ($\ln x$) 1.8 define and classify sequence and series. 1.9 solve the problems related to arithmetic, geometric and harmonic sequences and series. 1.10 establish relation among A.M, G. M and H.M. 1.11 find the sum of infinite geometric series. 1.12 obtain transpose of matrix and verify its properties.	1.1 solve the problems related to basic principle of counting. 1.2 solve the problems related to permutation and combinations. 1.3 state and prove binomial theorems for positive integral index. 1.4 state binomial theorem for any integer. 1.5 find the general term and binomial coefficient. 1.6 use binomial theorem in application to approximation. 1.7 define Euler's number. 1.8 Expand e^x , a^x and $\log(1+x)$ using binomial theorem. 1.9 express complex number in polar form. 1.10 state and prove De Moivre's theorem. 1.11 find the roots of a complex number by De Moivre's theorem. 1.12 solve the problems using properties of cube roots of unity. 1.13 apply Euler's formula. 1.14 find the sum of finite natural numbers, sum of squares of first n-natural numbers, sum of cubes of first

		<p>1.13 calculate minors, cofactors, adjoint, determinant and inverse of a square matrix.</p> <p>1.14 solve the problems using properties of determinants.</p> <p>1.15 define polynomial function and polynomial equation.</p> <p>1.16 state and apply fundamental theorem of algebra.</p> <p>1.17 find roots of a quadratic equation and establish the relation between roots and coefficient.</p> <p>1.18 form a quadratic equation with given roots.</p> <p>1.19 define a complex number and solve the problems related to algebra of complex numbers.</p> <p>1.20 find conjugate and absolute (modulus) value of a complex numbers and verify their properties.</p> <p>1.21 find square root of a complex number.</p>	<p>n-natural numbers.</p> <p>1.15 find the sum of finite natural numbers, calculate sum of squares of first n-natural numbers, sum of cubes of first n-natural numbers by using mathematical induction.</p> <p>1.16 solve system of linear equations by Cramer's rule and matrix methods (row-equivalent and inverse) up to three variables.</p>
2.	Trigonometry	<p>2.1 define inverse trigonometric functions and establish the relations on inverse trigonometric functions.</p> <p>2.2 find the general solution of trigonometric equations.</p>	<p>2.1 solve the problems using properties of a triangle (sine law, cosine law, tangent law, projection laws, half angle laws)</p> <p>2.2 solve the triangle (simple cases)</p>
3.	Analytic geometry	<p>3.1 find the length of perpendicular from a given point to a given line</p> <p>3.2 find the equation of bisectors of the angles between two straight lines</p> <p>3.3 write the condition of general equation of second degree in x and y to represent a pair of straight lines</p> <p>3.4 find angle between pair of lines</p>	<p>3.1 solve the problems related to condition of tangency of a line at a point to the circle.</p> <p>3.2 find the equations of tangent and normal to a circle at given point.</p> <p>3.3 find the standard equation of parabola.</p> <p>3.4 find the equations of tangent and normal to a parabola at given point.</p>

		<p>and bisectors of the angles between pair of lines given by homogenous second degree equation in x and y</p> <p>3.5 find the distance between two points in space, and direction cosines and ratios of a line.</p>	<p>3.5 obtain standard equation of ellipse and hyperbola.</p>
4.	Vectors	<p>4.1 identify collinear and non-collinear vectors</p> <p>4.2 identify coplanar and non-coplanar vectors.</p> <p>4.3 write linear combination of vectors.</p> <p>4.4 identify linearly dependent and independent of vectors</p>	<p>4.1 find scalar product of two vectors, angle between two vectors and interpret scalar product geometrically.</p> <p>4.2 solve the problems using properties of scalar product</p> <p>4.3 apply properties of scalar product of vectors in trigonometry and geometry.</p> <p>4.4 define vector product of two vectors, and interpret vector product geometrically.</p> <p>4.5 solve the problems using properties of vector product.</p> <p>4.6 apply vector product in geometry and trigonometry.</p>
5.	Statistics and Probability	<p>5.1 calculate standard deviation, variance and coefficient of variation</p> <p>5.3 calculate coefficient of skewness by Karl Pearson method.</p> <p>5.4 define random experiment, sample space, event, equally likely cases, mutually exclusive events, exhaustive cases, favorable cases, independent and dependent events.</p> <p>5.5 find the probability using two basic laws of probability.</p>	<p>5.1 calculate correlation coefficient by Karl Pearson's method.</p> <p>5.2 calculate rank correlation coefficient by Spearman method.</p> <p>5.3 interpret correlation coefficient.</p> <p>5.4 obtain regression line of y on x and x on y.</p> <p>5.5 solve the simple problems of probability using combinations.</p> <p>5.6 solve the problems related to conditional probability.</p>
6.	Calculus	<p>6.1 define limits of a function.</p> <p>6.2 identify indeterminate forms.</p> <p>6.3 apply algebraic properties of limits.</p>	<p>6.1 differentiate the hyperbolic function and inverse hyperbolic function</p> <p>6.2 evaluate the limits by</p>

	<p>6.4 evaluate limits by using theorems on limits of algebraic, trigonometric, exponential and logarithmic functions.</p> <p>6.5 define and test continuity of a function.</p> <p>6.6 define and classify discontinuity.</p> <p>6.7 interpret derivatives geometrically.</p> <p>6.8 find the derivatives of a function by the first principle (algebraic, trigonometric, inverse trigonometric exponential and logarithmic functions).</p> <p>6.9 find the derivatives by using rules of differentiation (sum, difference, constant multiple, chain rule, product rule, quotient rule, power and general power rules).</p> <p>6.10 find the derivatives of parametric and implicit functions.</p> <p>6.11 calculate higher order derivatives.</p> <p>6.12 check the monotonicity of a function using derivative.</p> <p>6.13 find extreme values of a function.</p> <p>6.14 find the concavity of function by using derivative.</p> <p>6.15 define integration as reverse of differentiation.</p> <p>6.16 evaluate the integral using basic integrals.</p> <p>6.17 integrate by substitution and by parts method.</p> <p>6.18 evaluate the definite integral.</p> <p>6.19 find area between two curves.</p>	<p>L'hospital's rule (for $\frac{0}{0}, \frac{\infty}{\infty}$).</p> <p>6.3 find the tangent and normal by using derivatives.</p> <p>6.4 find the derivative as rate of measure</p> <p>6.5 find the anti-derivatives of standard integrals, integrals reducible to standard forms .</p> <p>6.6 solve the differential equation of first order and first degree by separable variables, homogenous, linear and exact differential equation-</p>
--	--	---

7.	Computational methods	<p>7.1 solve algebraic equation and transcendental equation by bisection method, Newton-Raphson method and find approximate error by these methods</p> <p>7.2 integrate numerically by trapezoidal rule and Simpson's rule</p>	<p>7.1 solve the system of linear equations by Gauss Elimination method, Gauss Seidel Method (up to 3 variables)</p> <p>7.2 solve the linear programming problems (LPP) by simplex method</p>
	Or Mechanics	<p>7.1 find resultant forces by parallelogram of forces.</p> <p>7.2 solve the problems related to composition and resolution of forces.</p> <p>7.3 obtain resultant of coplanar forces/vectors acting on a point.</p> <p>7.4 solve the problems of motion of particle in a straight line, motion with uniform acceleration, motion under the gravity, motion in a smooth inclined plane.</p>	<p>7.1 solve the forces/vectors related problems using triangle laws of forces and Lami's theorem.</p> <p>7.2 solve the problems related to Newton's laws of motion and projectile.</p>

4. Scope and Sequence of Contents

S.N.	Content area	Grade 11		Grade 12	
		Contents	Working hrs (Th. + Pr.)		Working hrs (Th. + Pr.)
1	Algebra	<p>1.1 Logic and Set: Statements, logical connectives, truth tables, theorems based on set operations.</p> <p>1.2 Real numbers: Geometric representation of real numbers, interval, absolute value.</p>	44	<p>1.1 Permutation and combination: Basic principle of counting, Permutation of (a) set of objects all different (b) set of objects not all different (c) circular arrangement (d) repeated use of the same objects, Combination of things all different, Properties of combination</p>	44

		<p>1.3 Function: Domain and range of a function, Inverse function, composite function, introduction of functions; algebraic (linear, quadratic & cubic), Transcendental (trigonometric, exponential, logarithmic)</p> <p>1.4 Curve sketching: Odd and even functions, periodicity of a function, symmetry (about origin, X-and Y-axis), monotonicity of a function, sketching the graphs of Quadratic, Cubic and rational functions of the form $\frac{1}{ax + b}$ where $a \neq 0$, Trigonometric ($\sin bx$ and $\cos bx$), exponential (e^x), logarithmic function ($\ln x$)</p> <p>1.5 Sequence and series: Arithmetic, geometric, harmonic sequences and series and their properties A.M, G.M, H.M and their relations, sum of infinite geometric series</p> <p>1.6 Matrices and determinants: Transpose of a matrix and its properties, Minors and cofactors, Adjoint, Inverse matrix, Determinant, Properties of</p>		<p>1.2 Binomial Theorem: Binomial theorem for a positive integer, general term, Binomial coefficient, Binomial theorem for any index (without proof), application to approximation, Euler's number, Expansion of e^x, a^x and $\log(1+x)$ (without proof)</p> <p>1.3 Complex numbers: Polar form of complex numbers, De Moivre's theorem and its application in finding the roots of a complex number, properties of cube roots of unity. Euler's formula.</p> <p>1.4 Sequence and series: Sum of finite natural numbers, sum of squares of first n-natural numbers, Sum of cubes of first n-natural numbers, principle of mathematical induction and use it to find sum.</p> <p>1.5 Matrix based system of linear equation: Solution of a system of linear equations by Cramer's rule and matrix method (row-equivalent and inverse) up to three variables.</p>	
--	--	---	--	---	--

		<p>determinants (without proof)</p> <p>1.7 Quadratic equation: Nature and roots of a quadratic equation, Relation between roots and coefficient. Formation of a quadratic equation, Symmetric roots, one or both roots common.</p> <p>1.8 Complex number: Imaginary unit, algebra of complex numbers, geometric representation, absolute (Modulus) value and conjugate of a complex numbers and their properties, square root of a complex number.</p>			
2	Trigonometry	<p>2.1 Inverse circular functions.</p> <p>2.2 Trigonometric equations and general values</p>	12	<p>2.1 Properties of a triangle (Sine law, Cosine law, tangent law, Projection laws, Half angle laws)</p> <p>2.2 Solution of triangle (simple cases)</p>	12
3	Analytic Geometry	<p>3.1 Straight Line: Length of perpendicular from a given point to a given line, Bisectors of the angles between two straight lines.</p> <p>3.2 Pair of straight lines: General equation of second degree in x and y, condition for representing a pair of lines, Homogenous second-degree equation in x and y,</p>	20	3.1 Conic section: Condition of tangency of a line at a point to the circle, Tangent and normal to a circle, Standard equation of parabola, equations of tangent and normal to a parabola at a given point, Standard equations of Ellipse and hyperbola.	20

		<p>angle between pair of lines, Bisectors of the angles between pair of lines</p> <p>3.3 Coordinates in space: Points in space, distance between two points, direction cosines and ratios of a line</p>			
4	Vectors	<p>4.1 Vectors: Collinear and non collinear vectors, coplanar and non-coplanar vectors, linear combination of vectors, Linearly dependent and independent</p>	12	<p>4.1 Product of Vectors: Scalar product of two vectors, angle between two vectors, geometric interpretation of scalar product, properties of scalar product, application of scalar product in geometry and trigonometry, vector product of two vectors, geometrical interpretation of vector product, properties of vector product, application of vector product in geometry and trigonometry.</p>	12
5	Statistics and Probability	<p>5.1 Measure of Dispersion: Standard deviation, variance, coefficient of variation, Skewness, Karl Pearson's coefficient of skewness</p> <p>5.2 Probability: Independent cases, mathematical and empirical definition of probability, two basic laws of probability (without proof).</p>	12	<p>5.1 Correlation and Regression: Correlation, nature of correlation, correlation coefficient by Karl Pearson's method, interpretation of correlation coefficient, properties of correlation coefficient (without proof), rank correlation (only elementary concept), regression equation, regression line of y on x and x on y.</p> <p>5.2 Probability: Dependent cases, conditional probability (without proof).</p>	12
6	Calculus	<p>6.1 Limits and continuity: Limits of a function, indeterminate forms.</p>	48	<p>6.1 Derivatives: Rules for differentiating hyperbolic function and inverse hyperbolic function,</p>	48

		<p>algebraic properties of limits (without proof), Basic theorems on limits of algebraic, trigonometric, exponential and logarithmic functions, continuity of a function, types of discontinuity, graphs of discontinuous function.</p> <p>6.2 Derivatives: Derivative of a function, derivatives of algebraic, trigonometric, inverse of trigonometric, exponential and logarithmic functions by definition (simple forms), rules of differentiation. derivatives of parametric and implicit functions, higher order derivatives, geometric interpretation of derivative, monotonicity of a function, interval of monotonicity, extreme values of a function, concavity, points of inflection.</p> <p>6.3 Anti-derivatives: Integration using basic integrals, integration by substitution and by parts methods, the definite integral, the definite integral as an area under the given curve, area between two curves.</p>		<p>L'Hospital's rule ($\frac{0}{0}, \frac{\infty}{\infty}$), differentials, tangent and normal, derivative as rate of measure.</p> <p>6.2 Anti-derivatives: Anti-derivatives of standard integrals, integrals reducible to standard forms, integrals of rational function.</p> <p>6.3 Differential equations: Differential equation and its order, degree, differential equations of first order and first degree, differential equations with separable variables, homogenous, linear and exact differential equations.</p>	
--	--	---	--	---	--

7	Computational Methods	7.1 Numerical computation: Roots of algebraic and transcendental equation (bisection and Newton-Raphson method) 7.2 Numerical integration: Trapezoidal rule and Simpson's rule	12	7.1 System of linear equations: Gauss Elimination Method, Gauss Seidel Method 7.2 Linear programming problems (LPP): simplex method (two variables only)	12
	Or Mechanics	7.1 Statics: Forces and resultant forces, parallelogram law of forces, composition and resolution of forces, Resultant of coplanar forces acting on a point. 7.2 Dynamics: Motion of particle in a straight line, Motion with uniform acceleration, motion under the gravity, motion down a smooth inclined plane.		7.1 Statics: Triangle law of forces and Lami's theorem. 7.2 Dynamics: Newton's laws of motion and projectile.	
Total			160		160

**School must allocate separate classes for practical and project activities for students.*

5. Sample project works/practical works

Sample project works/practical works for grade 11

1. Take a square of arbitrary measure assuming its area is one square unit. Divide it in to four equal parts and shade one of them. Again take one not shaded part of that square and shade one fourth of it. Repeat the same process continuously and find the area of the shaded region.
2. Truth values of conjunction and disjunction using logic gate circuits
3. Write two simple statements related to mathematics and write four compound statements by using them.
4. Prepare a model to illustrate the values of sine function and cosine function for different angles which are multiples of $\frac{\pi}{2}$ and π .
5. Prepare a model to explore the principal value of the function $\sin^{-1}x$ using a unit circle and present in the classroom.
6. Draw the graph of $\cos^{-1}x$, using the graph of $\cos x$ and demonstrate the concept of mirror reflection (about the line $y = x$).
7. Derive the length of perpendicular from (h, k) to line $ax+by+c=0$
8. Derive the condition that general equation of second degree x and y represent pair of line.
9. Verify that the equation of a line passing through the point of intersection of two lines $a_1x + b_1y + c_1 = 0$ and $a_2x + b_2y + c_2 = 0$ is of the form $(a_1x + b_1y + c_1) + K(a_2x + b_2y + c_2) = 0$.
10. Prepare a model and verify that angle in a semi-circle is a right angle by using vector method.
11. Collect the scores of grade 10 students in mathematics and English from your school.
 - a. Make separate frequency distribution with class size 10.
 - b. Which subject has more uniform/consistent result?
 - c. Make the group report and present.
12. Roll two dices simultaneously 20 times and list all outcomes. Write the events that the sum of numbers on the top of both dice is (a) even (b) odd in all above list. Examine either they are mutually exclusive or not. Also find the probabilities of both events.
13. Search the application of derivative in our daily life with example.
14. Find the area of circular region around your school using integration.
15. Take a metallic bar available at your surrounding and make a rectangular frame. Find the dimension of the rectangular metallic frame with maximum area.
16. Find the roots of any polynomial equation by using any ICT tools and present it in the classroom.
17. Correlate the trapezoidal rule and Simpson rule of numerical integration with suitable example.
18. Find the daily life problem related to motion of a particle in a straight line and solve that problem.

Sample project works/practical works for grade 12

1. Represent the binomial theorem of power 1, 2, and 3 separately by using concrete materials and generalize it with n dimension relating with Pascal's triangle.
2. Verify the sine law by taking particular triangle in four quadrants.
3. Verifications of
 - a) Cosine law
 - b) Projection law
4. Construction of ellipse by using a piece of pencil, rope and nails
5. Prepare a concrete material to show parabola by using thread and nail in wooden panel.
6. Construct an ellipse using a rectangle.
7. Express the area of triangle and parallelogram in terms of vector.
8. Collect the grades obtained by 10 students of grade 11 in their final examination of English and Mathematics. Find the correlation coefficient between the grades of two subjects and analyze the result.
9. Find two regression equations by taking two set of data from your textbook. Find the point where the two regression equations intersect. Analyze the result and prepare a report.
10. Find, how many peoples will be there after 5 years in your districts by using the concept of differentiation.
11. Verify that the integration is the reverse process of differentiation with examples and curves.
12. Identify different applications of Newton's law of motion and related cases in our daily life.
13. Investigate a daily life problem on projectile motion. Solve that problem and present in the classroom.
14. Write any one real life problem related to linear programming problem and solve that problem by using simplex method.

6. Learning Facilitation Method and Process

Teacher has to emphasis on the active learning process and on the creative solution of the exercise included in the textbook rather than teacher centered method while teaching mathematics. Students need to be encouraged to use the skills and knowledge related to mathematics in their house, neighborhood, school and daily activities. Teacher has to analyze and diagnose the weakness of the students and create appropriate learning environment to solve mathematical problems in the process of teaching learning.

The emphasis should be given to use diverse methods and techniques for learning facilitation. However, the focus should be given to those method and techniques that promote students' active participation in the learning process. The following are some of the teaching methods that can be used to develop mathematical competencies of the students:

- Inductive and deductive method
- Problem solving method
- Case study
- Project work method
- Question answer and discussion method
- Discovery method/ use of ICT
- Co-operative learning

7. Student Assessment

Evaluation is an integral part of learning process. Both formative and summative evaluation system will be used to evaluate the learning of the students. Students should be evaluated to assess the learning achievements of the students. There are two basic purposes of evaluating students in Mathematics: first, to provide regular feedback to the students and bringing improvement in student learning-the formative purpose; and second, to identify student's learning levels for decision making.

a. Internal evaluation

Internal assessment includes classroom participation, terminal examinations, and project work/practical work (computer works and lab work) and presentation. The scores of evaluation will be used for providing feedback and to improve their learning. Individual and group works are assigned as projects.

The basis of internal assessment is as follows:

Classroom participation	Marks from terminal examinations	project work/practical work	Total
3	6	16	25

(i) Classroom participation

Marks for classroom participation is 3 which is given on the basis of attendance and participation of students in classroom activities in each grade.

(ii) Marks from trimester examinations

At least two trimester examination should be conducted in each grade. Marks obtained by the students in trimester examinations will be converted into 6 full marks.

(iii) Project work/practical work

A mark for project work/practical work is 16. Criteria for marking practical works/project works

S. N.	Criteria	Marks
1.	Practical works/Project works	10
2.	Presentation and record keeping	6
		16

b. Final/External Examination

Final/external evaluation of the students will be based on the written examination at the end of each grade. It carries 75 percent of the total weightage. The types and number questions will be as per the test specification chart developed by the Curriculum Development Centre.